

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Mgr. Lenka Nováková

**Rizikové faktory virtuální komunikace dětí se speciálními
vzdělávacími potřebami**

Olomouc 2019

vedoucí práce: Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci použila, uvedla v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne

.....

podpis

Poděkování

Děkuji vedoucí práce, Mgr. Miluši Hutýrové Ph.D., za odborné vedení a cenné rady při zpracování předkládané diplomové práce. Zároveň bych ráda poděkovala pracovníkům základních škol, kteří mi umožnili realizovat výzkum, na základě kterého jsem mohla zpracovat empirickou část této práce.

Obsah

Úvod	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Kyberprostor a virtuální komunikace.....	8
1.1 Vymezení pojmů kyberprostor a virtuální komunikace	8
1.2 Charakteristika a specifika kyberprostoru	9
1.3 Charakteristika a specifika virtuální komunikace	9
1.3.1 Disinhibiční efekt	11
1.4 Nástroje informačních a komunikačních technologií jako prostředky virtuální komunikace.....	12
1.4.1 Místa, kde dochází ke komunikaci	13
1.4.2 Sociální sítě	14
1.5 Psychosociální vývoj dospívajících žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v kontextu kyberprostoru.....	16
1.5.1 Žák se speciálními vzdělávacími potřebami.....	16
1.5.2 Vývojové období dospívání.....	17
1.5.3 Vývoj osobnosti a identity.....	18
1.5.4 Proměny životního stylu a volného času	19
2 Rizikové faktory virtuální komunikace a možnosti jejich prevence.....	21
2.1 Online rizika v obecné rovině.....	21
2.2 Kyberšikana/Kyberbullying.....	22
2.2.1 Prostředky a formy kyberšikany.....	22
2.3 Kybergrooming	24
2.3.1 Průběh kybergroomingu	25
2.3.2 Oběť a útočník kybergroomingu	25
2.4 Kyberstalking	26
2.4.1 Oběť a útočník kyberstalkingu	27
2.5 Sexting.....	27
2.6 Nadměrné užívání a závislost na internetu	28
2.6.1 Charakteristika nadměrného užívání internetu	29
2.6.2 Charakteristika závislosti na internetu.....	30
2.7 Prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT.....	31
EMPIRICKÁ ČÁST	35
3 Metodologie výzkumu	35
3.1 Výzkumný cíl, výzkumné hypotézy a otázky	35
3.2 Smíšený design výzkumu	36

3.2.1 Kvantitativní výzkum a metoda sběru dat	37
3.2.2 Kvalitativní výzkum a metoda sběru dat	38
3.3 Etické aspekty výzkumu	38
3.4 Výzkumný soubor a jeho výběr	39
3.4.1 Charakteristika žáků, kteří se účastnili výzkumu	39
3.4.2 Charakteristika zařízení	40
3.5 Limity výzkumu.....	41
3.6 Analýza a interpretace dat.....	42
3.6.1 Deskriptivní statistika	42
3.6.2 Induktivní statistika a ověřování platnosti hypotéz	54
3.6.3 Analýza kvalitativních dat procesem kódování.....	56
4 Závěrečné shrnutí vyhodnocených dat.....	64
4.1 Diskuze	67
Závěr	69
Seznam použitých informačních zdrojů	71
Seznam použitých zkratk	76
Seznam tabulek a grafů.....	77
Seznam příloh	79

Úvod

„Internet a jeho kult anonymity fakticky poskytují paušální imunitu komukoliv, kdo chce říct cokoliv o komkoliv, kdo chce říct cokoliv, a v tomto smyslu, by se jen těžko hledalo morálně pokřivenější využití konceptu svobody slova.“

(Richard Bernstein)

„Internet jako takový je bezpečný, nebezpeční jsou na něm jen lidé.“

(Beastess, 2016, s. 36)

Úvodem jsou citovány výroky, které ve své jednoduchosti vystihují problematiku, na kterou je předkládaná diplomová práce zaměřena. Žijeme v době plné stále vyspělejších technologií a možností s nimi spojených. Usnadňují nám přístup k různým informacím, poskytují zábavu a sociální interakci. Internet se spolu se službami, které poskytuje, stal doslova fenoménem dnešní doby a stává se nedílnou součástí života všech věkových kategorií. Již děti v předškolním věku, které ještě nemají dostatečně osvojenou řeč a užívání mateřského jazyka, jsou od raného věku obklopeny počítači, notebooky, mobily a dalšími zařízeními, které umí v základních funkcích ovládat. Prostřednictvím internetových blogů, sociálních sítí a dalších služeb internetu, může kdokoli komentovat cokoliv. S možnostmi, které nám internet nabízí, je velmi snadné někomu ublížit, neboť právě soukromí uživatelů kyberprostoru je zasaženo nejvíce.

Diplomová práce je zacílena na věkovou kategorii adolescentů, neboť právě do jejich života zasahuje kyberprostor nejvíce a představuje pro ně důležitý komunikační kanál. Dospívající, zvláště pak ti, kteří vyžadují specifický přístup, jsou nejohroženější skupinou možnými riziky kyberprostoru a virtuální komunikace.

Cílem diplomové práce je podat vzhled do teoretického ukotvení kyberprostoru a virtuální komunikace a poukázat na rizikové faktory. Stěžejním cílem je zjištění toho, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem na možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (dále jen SVP). Analýzou zjištěných dat posoudit, zdali si předmětná zkoumaná kategorie uvědomuje rizika související s kyberprostorem a virtuální komunikací, jak vnímají tento prostor a prostředek ve svém životě a zdali není prevence v této oblasti podceňována.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. První kapitola teoretické části práce je věnována kyberprostoru a virtuální komunikaci. V jednotlivých podkapitolách je uvedena charakteristika a specifika kyberprostoru a virtuální komunikace. Dále jsou zde charakterizovány informační a komunikační technologie (dále jen ICT) jako prostředky virtuální komunikace, včetně využívaných nástrojů a sociálních sítí. Jelikož je práce zaměřena na věkovou kategorii adolescentů, zejména na děti se SVP, je nedílnou součástí první kapitoly vliv kyberprostoru na dospívající žáky se SVP. V této podkapitole je v obecné rovině vymezen žák se SVP a vývojové období adolescence, včetně volného času, životního stylu a formování identity v kontextu kyberprostoru. Druhá kapitola teoretické části diplomové práce je zaměřena na rizikové faktory virtuální komunikace a možnosti jejich prevence. Zde jsou specifikovány rizikové jevy, tzv. hrozby, které souvisí s virtuální komunikací. Je zde charakterizována kyberšikana, kybergrooming, sexting, kyberstalking, včetně nadměrného trávení času a závislosti na internetu. Závěrečná podkapitola druhé kapitoly je věnována prevenci.

Empirickou část tvoří smíšený design výzkumu, který byl realizován za pomoci dotazníkového šetření a polostrukturovaného rozhovoru, u žáků osmých a devátých tříd na dvou základních školách. Empirická část se zabývá otázkou, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se SVP.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Kyberprostor a virtuální komunikace

Virtuální prostředí, také kyberprostor, on-line prostředí nebo Internet jsou termíny, které vytváří jedno kontinuum a jsou dnes známé téměř každému. S Internetem je neodmyslitelně spojena možnost komunikace v tomto prostředí tzv. virtuální komunikace, nazývaná také jako elektronická, nebo on-line komunikace. V dnešní moderní době se stírají rozdíly mezi důležitostmi světa on-line (jste na Internetu) a světa off-line (nejste na Internetu) a to nejen u dětí a dospívajících. Jen málokdo by se vzdal možností, které tento prostor přináší.

V 80. letech, počátkách internetu, nebyl internet natolik dostupný, jako je tomu dnes. Navýšení pokrytí internetu umožnilo neustálé připojení. Díky chytrým programům je možné propojit s telefonem email, účet na sociálních sítích, nebo také bankovní připojení a mít vše po ruce tehdy, když je potřeba. Možnosti propojení s sebou přinášejí také větší možnosti jejich zneužití (Čech, Zvoníčková, 2017).

1.1 Vymezení pojmů kyberprostor a virtuální komunikace

Termíny kyberprostor a Internet jsou užívány zástupně, stejně tak budou užívány v této práci. Pro pochopení prostředí kyberprostoru, je nezbytné nejdříve vymezit termín **Internet**, tyto pojmy spolu bezprostředně souvisí. Internet, známý pod označením WWW (World Wide Web), lze přeložit jako globální síť. Internet lze definovat jako „*globální síť, která propojuje lokální počítačové sítě a zároveň poskytuje různé služby (např. osobní a komerční webové stránky, sociální sítě, globální vyhledávače).*“ (Šmahaj, 2014, s. 16)

Tento dynamický a permanentně se měnící systém následně vytváří prakticky neomezený **kyberprostor**, jímž rozumíme komunikační prostředí. „*Kyberprostor je možné definovat jako prostor kybernetických aktivit či jako prostor vytvořený informačními a komunikačními technologiemi, který vytváří virtuální svět (či prostor) jako paralelu k prostoru reálnému*“. Tento prostor je oproti reálnému světu značně specifický a proto se také liší pravidla fungování v něm (Kolouch, 2016, s. 43). Virtuální svět je tedy tvořen prostředky nových medií, jako je internet, počítač, mobilní telefon aj., o této problematice bude pojednáno v dalších částech této práce.

Internet umožňuje poměrně snadnou a rychlou komunikaci, prostřednictvím nejrůznějších podob chatů, e-mailů, virtuálních diskusních či zájmových skupin, až po dnes nejvyužívanější sociální sítě. **Komunikace je v obecném pojetí „proces sdělování/vyměňování významů, který má nějakého autora (kdo), nějaký obsah (co), nějakého příjemce (komu), formu (jak), dopad (s jakým účinkem), nějakou motivaci (proč) a nějaký cíl.“** (Buchčík, 2010, s. 41) Na základě obecného pojetí komunikace, lze **virtuální komunikaci** charakterizovat jako proces sdělování, vyměňování či předávání informací, ke kterému dochází v kyberprostoru za pomoci prostředků technologie.

1.2 Charakteristika a specifika kyberprostoru

Internet je fenoménem dnešní doby, jehož **typickými vlastnostmi** jsou dostupnost, přístupnost a anonymita. Každá kultura a společnost je tvořena kromě svého jazyka i jasně definovanými vzorci chování a jednání, která jsou vyžadována. V on-line světě se však ocitáme v prostoru bez hranic (Buchčík, 2010).

Kyberprostor s sebou nese svá **specifika**, která pro uživatele vytváří zcela specifické prostředí. Šmahel na základě svého výzkumu s dospívajícími, uvádí několik specifík, která jsou pro vnímání internetového prostředí adolescenty typická. Fenomén internetu jako anonymní prostředí bez zábran, ve kterém mizí bariéry a sankce, které by nás ovlivňovali v reálném životě. Prostor, ve kterém se dospívající cítí v bezpečí, zvyšuje se jejich sebedůvěra a otevřenost ke sdílení informací s druhými. S tím souvisí méně striktní vnímání narážek se sexuálním obsahem, než by tomu bylo ve světě reálném. Jedinec má možnost kdykoliv kontakt ukončit, odpojit se, bez závazků za své chování. Prostor stírá pocit zodpovědnosti. Může to být snadné místo pro lež a přetvářku, v němž je možné experimentovat se svou identitou a být tím, kým být v reálném životě nemůžeme. Internet je také vnímán jako prostředí štěstí, nebo místo pro odreagování, zábavu. Je snadným prostředkem k úniku před realitou a problémy (Šmahel, 2003).

1.3 Charakteristika a specifika virtuální komunikace

Virtuální komunikace se svou formou odlišuje od komunikace v běžném životě a přesto, že je komunikace prostřednictvím ICT stále na vyšší úrovni, komunikaci tváří v tvář nahradit v mnoha ohledech nemůže. Následně se zaměříme na charakteristiku a objasnění specifík virtuální komunikace.

Při virtuální komunikaci může být sdělený obsah předán textovou formou (e-mail, chat, diskusní fóra), nebo formou obrazového či audio-video materiálu. (Buchtík, 2010) Informace mohou být ve virtuálním prostředí dále předány synchronně nebo asynchronně. **Synchronní komunikace** je charakteristická časem, v jakém na sebe komunikující uživatelé reagují. Probíhá téměř v reálném čase a reakce komunikujícího partnera je okamžitá, nebo s minimální časovou prodlevou. Komunikující musí být přítomni u prostředku komunikace a být tzv. on-line ve stejný čas. Klasickým příkladem může být chat, např. instant messaging. Naproti tomu **asynchronní komunikace** nevyžaduje on-line přítomnost komunikujících a příjemce reaguje se zpožděním. Výhodou se jeví možnost důsledněji zpracovat sdělovaný obsah. Příkladem může být e-mailová komunikace, avšak s rychlým nástupem tzv. chytrých telefonů a aplikací, se rozdíl mezi synchronní a asynchronní komunikací stírají. Na přijatou zprávu, která se zobrazí vizuálním a zvukovým upozorněním na telefonu, má uživatel možnost odpovědět okamžitě, nebo svou odpověď odložit na později (Šmahaj, 2014).

Ve srovnání s reálným životem, vykazuje virtuální komunikace jistá **specifika**, která se odvíjí od specifik kyberprostoru a mají vliv na chování uživatelů. Virtuální komunikace je ochuzena ve vyjadřování emocí a navázané virtuální vztahy jsou převážně krátkodobého charakteru. Omezená je neverbální část komunikace¹, kterou v tomto prostředí nahrazují tzv. emotikony. Nemění se ale pouze proces komunikace, ale také komunikující uživatelé mají v on-line prostředí specifický charakter. Do komunikačního procesu jedinci vstupují s virtuální, nikoliv svou reálnou identitou. (Buchtík, 2010) Šmahaj (2014) se domnívá, že zatím, co komunikace tváří v tvář klade nároky na její uskutečnění a průběh, má on-line komunikace minimum sociálních pravidel, jejíž nároky spočívají zejména v technickém vybavení a v přístupu k internetu.

Mezi specifické rysy virtuální komunikace patří dle Vybírala (2005) **možnost komunikace s více lidmi najednou**. Jedinec může v jednom okamžiku udržovat různé komunikační linie s několika lidmi, což může přinášet pocity vzrušení a zábavy. Na psychiku dospívajících to klade vysoké nároky a důsledkem toho může být narušena pozornost, nebo prožitky rozštěpení. Dále jsou jimi **okamžitost komunikace a odezva na ni**, jež poskytuje mobilní telefon, nebo jiné internetové služby. Druhé osobě lze ihned sdělit to, co je potřeba a s očekáváním rychlé zpětné vazby. Virtuální komunikace je charakteristická **povrchností**. V neposlední řadě internetové komunity saturují lidskou potřebu **sociální interakce**. V případě

¹ Např. mimika (výraz tváře), gestika (pohyby rukou), haptika (dotek), paralingvistika (intonace, síla hlasu) aj.

osobních problémů může kyberprostor představovat místo, kde se dá uniknout před problémy a prostředí sociální podpory. Umožňuje vytvářet sociální vztahy, snáze překonávat plachost, nebo využívat anonymitu k sebeodkrývání (Vybíral 2005).

1.3.1 Disinhibiční efekt

Nejvýznamnějším specifikem virtuální komunikace je tzv. efekt **disinhibice**, neboli snížení sociálních zábran (Kopecký, 2015). Vybíral (2005) popisuje projevy disinhibice v komunikaci snižujícími se zábranami a rozpaky, překonáním nesmělosti a ostychu. Jedinec pocítuje při komunikaci větší jistotu, je otevřený, uvolněný a roste riziko ztráty zábran. V krajních podobách může dojít až k obcházení zákazů a k chování, ke kterému by v reálném světě nedošlo.

Kopecký (2015) upozorňuje, že je disinhibiční efekt způsoben několika faktory, kterými jsou:

- **Anonymita a neviditelnost** - umožňuje komunikaci, založenou pouze na vlastní fantazijní představě druhé osoby. Druhá osoba nemusí vědět, jak vypadá jeho komunikační partner a nemá možnost identifikovat neverbální projevy, které jsou spojeny s reálnou komunikací. Faktor anonymity však umožňuje vytvořit si falešnou identitu a vystupovat pod ní.
- **Asynchronicita** - není nutná okamžitá reakce, jedinec má možnost odložit odpověď na později a promyslet si ji.
- **Nulová zodpovědnost** – internetové prostředí může být vnímáno pouze jako hra, která končí vypnutím počítače. Za identitu vytvořenou ve virtuálním světě není potřeba nést zodpovědnost ve světě reálném.
- **Neutralizace statusu** – v kyberprostoru jsou si všichni rovni, bez ohledu na společenské role zaujímané ve světě reálném.
- **Solipsistická introjekce** – jelikož chybí při virtuální komunikaci interakce tváří v tvář, hraje roli fantazie a vlastní představy. Na základě nich si jedinec vytváří ne zcela reálnou vizi o komunikačním partnerovi.

1.4 Nástroje informačních a komunikačních technologií jako prostředky virtuální komunikace

Se světem internetu neodmyslitelně souvisí termín **informační a komunikační technologie**. Vašutová (2010, s. 38), definuje ICT následovně: „*Nejstručněji lze ICT charakterizovat jako veškeré technologie, užívané pro práci s informacemi, později rozšířené i o užití pro komunikaci.*“ Informační technologie, představují fyzické zařízení, technické vybavení a programy počítače, které umožňují zpracovávat informace elektronickou cestou. Komunikační technologie představují technické vybavení, umožňující uživateli zpracovávat informace v psané podobě, nebo podobě lidského hlasu (Vašutová a kol., 2010).

Tyto technologie ulehčují přístup k informacím a zrychlují komunikaci. S nástroji ICT jsou dospívající dnes téměř v permanentním kontaktu a to doma, ve škole a při připojení k internetu v mobilu prakticky kdekoli se zrovna nacházejí, tzv. za pochodu. Avšak jakékoliv jednání nebo uveřejnění informací ze soukromí uživatelů v prostředí informačních a komunikačních systémů se stává rizikem, neboť jej může kdokoliv zneužít. Každý uživatel zanechává **digitální stopu**, která lze obecně podle ovlivnitelnosti rozdělit na **ovlivnitelnou** a **neovlivnitelnou**. Digitální stopou neovlivnitelnou jsou např. informace o počítačovém systému, připojení k internetu aj. Ovlivnitelné stopy mohou být ovlivněny uživatelem a jedná se o vědomé využití služeb a dobrovolně zveřejněné informace (sociální sítě, e-mail, blogy). „*Ve světě ICT platí jedno pravidlo: pokud kdykoliv cokoli nahrajete, přenesete, zprostředkujete, vložíte do kyberprostoru, zůstane to tam „navždy“.*“ (Kolouch, 2016, s. 135)

Paleta nástrojů pro realizaci virtuální komunikace je široká a probíhá na několika úrovních. Vždy se jedná o ICT a probíhá v kyberprostoru. Za nejrozšířenější lze považovat komunikaci v reálném čase – tzv. on-line komunikaci. Jednotlivé nástroje a prostředky vymezuje např. Čech a Zvoníčková (2017) a jsou jimi zejména: mobilní telefon, tablet, notebook, stolní počítač, aplikace pro chytré telefony a internet (sociální sítě - YouTube, Facebook, blogy, Skype a webkamera, e-mail).

Nejvyužívanější nástroje informačních a komunikačních technologií jsou **mobilní telefony, notebooky a tablety s dostupným internetem**. Mobilní telefon dnes neslouží pouze ke komunikaci s ostatními, ale je měřítkem úspěšnosti, vypovídá o tom, kým jsme. Pro dospívající je nezbytným módním doplňkem, který má stejně důležitou roli jako chování, nebo schopnosti jedince. Čím lepší mobilní telefon je, tím je jedinec pro vrstevníky

zajímavější. Umožňuje fotit a natáčet videa, může posloužit jako navigace, nebo náš osobní diář. Vše je dostupné rychle a pohodlně (Čech, Zvoníčková, 2017). Pozornost bude dále věnována zejména nástrojům, které může útočník využívat k nebezpečným komunikačním jevům.

1.4.1 Místa, kde dochází ke komunikaci

Z výzkumného šetření z roku 2019, do kterého se zapojily české děti ve věku 7 – 17 let vyplynulo, že mezi nejvíce používané sociální sítě a další on-line služby patří YouTube (89,51 % dětí), na druhém místě Facebook (72,19 %), dále FB Messenger (68,98 %), Instagram (68,83 %) a E-mail (65,96 %). SMS/MMS překvapivě pouhých 62,97 % dětských uživatelů (E-bezpečí, 2019). Jednotlivá místa ke komunikaci budou dále specifikována.

Nejběžnějším způsobem je komunikace pomocí zasílání **e-mailových zpráv**. Tento způsob komunikace spočívá v odesílání a přijímání zpráv přes elektronické komunikační systémy a to prostřednictvím e-mailové schránky umístěné na internetovém serveru. Umožňuje zasílat sdělení velkému množství lidí, v jednom okamžiku (Čech, Zvoníčková, 2017).

Jedním z nejrozšířenějších nástrojů pro komunikaci mezi dnešní mládeží je internetová **služba pro zasílání okamžitých zpráv - instant messaging**, mezi které patří např. Skype, ICQ, sociální sítě - Facebook Messenger, Whatsapp, chatovací místnosti aj. Programy umožňují rychlou komunikaci zasíláním textových zpráv, nebo realizací video či hlasových hovorů (Šmahaj, 2014). Výkladový slovník počítačových pojmů a termínů uvádí, že některé služby umožňují také zasílání souborů. Komunikace se odehrává v reálném čase, což je výhodou oproti e-mailu, nebo jiným způsobům komunikace prostřednictvím moderních technologií. Uživatel má možnost sledovat, zdali je komunikační partner k dispozici (on-line), nebo nikoliv (off-line) a na základě toho se může rozhodnout, zdali zprávu zašle. Příjemce se po obdržení zprávy rozhodne, zdali odpoví hned nebo až později (IT SLOVNÍK.cz)

Komunikaci v reálném čase, na různých webových stránkách, kde si uživatel založí účet, umožňují **chatovací místnosti**. Vzájemná komunikace může být uskutečňována s jedním nebo s více lidmi v jeden okamžik, formou psané, nebo audio komunikace, či video chatu. Chatovací místnosti mohou být různého zaměření, např. seriály a filmy, hudební kapely aj. Uživatel se do chatu připojí tím, že si pro svou identifikaci vytvoří přezdívku, tzv. nick, pod kterou vystupuje (Čech, Zvoníčková, 2017).

Dalším způsobem komunikace mohou být **blogy**, které jsou veřejně přístupnými osobními stránkami, na kterých jedinec zanechává příspěvky a články osobního charakteru. Příspěvky jsou zpravidla zaměřené na určitá témata, mohou být také sdělením osobních dojmů jedince. Cílem je rozpoutat diskusi na probírané téma. Ostatní lidé mohou pod příspěvkem sdělení komentovat a komunikovat s autorem blogu (Šmahaj, 2014).

Oblíbený způsob trávení volného času mládeže je **hraní počítačových her v on-line prostředí**, kde je možné v průběhu hry vzájemně komunikovat s dalšími hráči. Jedná se o specifickou komunikaci založenou na sdílení zážitků ze hry, během plnění úkolů. Pro hráče je důležitý pocit uspokojení hráčské potřeby a začlenění se do skupiny (Šmahaj, 2014).

Významné místo mezi prostředky pro komunikaci zaujímají **sociální sítě**, hojně využívané zejména mezi mladými jedinci. Tato internetová služba umožňuje jejím členům zakládat profily, diskusní fóra, prezentace, umožňuje sdílet fotografie, videa (Kožíšek, Písecký, 2016). Sociálním sítím bude věnována samostatná podkapitola, neboť zasahují do života široké populace napříč generacemi, a právě zde se odehrává nejvíce nebezpečných komunikačních jevů.

1.4.2 Sociální sítě

Uživatelé sociálních sítí mohou vytvářet obsahy a to prostřednictvím sdílených příspěvků, nebo komunikace s dalšími lidmi. Umožňují zakládat a účastnit se skupin a diskusních fór různého zaměření. Jedinci si zde vyměňují zkušenosti a názory na určité téma, od zábavy až po různé specifické oblasti (Kožíšek, Písecký, 2016).

Složitost a rozsah možností služeb internetu je příčinou toho, že si běžný uživatel mnohdy není schopen uvědomit, že o své osobě zveřejňuje více, než by zveřejnil ve světě reálném. Lehce se tak může stát obětí virtuálního predátora, nebo se může potýkat se ztrátou osobních dat (Kohout, 2017), neboť informace, sdílené v prostředí sociálních sítí, se stávají snadnou návnadou pro jejich zneužití a jsou potencionálním rizikem. Hovoříme o uveřejňování a sdílení osobních údajů, na základě kterých může být jedinec identifikován – plné jméno, adresa bydliště, adresa školy, telefon a v neposlední řadě jsou to fotografie a videozáznamy. Poměrně nově využívanou možností Internetu, je informovat ostatní o své aktuální poloze (Eckertová, Dočekal, 2013).

Atraktivní mezinárodní sociální sítě jsou např. Facebook, Instagram, Twitter, Youtube nebo LinkedIn. Z Českých sociálních sítí jsou to např. Lidé.cz., nebo Spolužáci.cz., avšak počet jejich uživatelů je oproti sítím celosvětovým nízký (Kožíšek, Písecký, 2016).

Facebook je jedním z největších světových společenských webových systémů (1,5 miliarda uživatelů), který je zároveň dostupný ve více než 80 jazycích, včetně češtiny. Svým uživatelům umožňuje sdílení obsahu, komunikaci a zábavu od roku 2006, spuštěn byl již v roce 2004. Profil je založen vyplněním e-mailové adresy, zvoleného hesla a vyplněním roku narození, s minimální hranicí 13 let. Věková hranice bývá často porušována. Na profil lze přidat široké spektrum osobních informací - fotografie, jméno a příjmení, datum narození, místo bydliště, rodinné příslušníky, navštěvovanou školu, záliby, telefonní číslo, aj. Každý uživatel má možnost neomezeně zakládat několik profilů, možné je také vytvoření falešné identity. O krádeži identity hovoříme tehdy, zneužije-li uživatel fotografie cizích uživatelů k založení profilu a vydává je za vlastní (Čech, Zvoníčková, 2017).

Kožíšek a Písecký (2016) řadí také internetový server **Youtube** mezi sociální sítě a uvádí, že se jedná o největší video službu na světě, s více než dvěma miliardy přístupů denně. Nabízí možnost sledování a nahrávání videí, které lze také komentovat a hodnotit. Čech a Zvoníčková (2017) zmiňuje ve spojitosti s Youtube nový fenomén, tzv. youtuberů, natáčejících videa s různými tématy a následně je zveřejňují. Tato videa a osoby v něm mohou být vzorem a inspirací pro dospívající.

Další z oblíbených sociálních sítí je služba **Instagram**, která rovněž umožňuje nahrávání fotografií, nebo videí na svůj profil. Zveřejněný obsah lze lépe dohledat prostřednictvím bližšího popisu, tzv. „hashtagů“, kterými lze přidané fotografie označit Čech a Zvoníčková (2017).

Poměrně novou sociální sítí zaujímá fenomén **TikTok**, který je využíván zejména mladšími dětmi, spíše dívkami a stává se častým cílem zájmu internetových predátorů. Tato aplikace je zaměřena na krátká videa, která jsou veřejná a šířitelná, bez nutnosti založení uživatelského účtu. Tato videa je následně možné komentovat a sdílet, nebo lajkovat. Věkový limit pro vstup je stanoven na 13/16 let, avšak tato hranice není stejně jako u jiných sociálních sítí nijak striktně vyžadována (Kopecký, 2019).

1.5 Psychosociální vývoj dospívajících žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v kontextu kyberprostoru

Vzhledem k významnosti, jakou Internet v dnešní době představuje, je zřejmé, že zásadním významem ovlivňuje způsob života každého z nás (Buchtík, 2010). Z pohledu dnešní generace dětí a dospívajících neexistuje on-line a off-line svět, oba dva světy vnímají jako kontinuální součást života. Svůj život a stejně tak své jednání ve virtuálním světě, prožívají stejně hluboce jako život tváří v tvář, ne-li více (Palfrey, Gasser, 2016).

Jelikož tráví děti v on-line prostředí velkou část času, je významným činitelem, který proces dospívání v mnoha oblastech ovlivňuje.

1.5.1 Žák se speciálními vzdělávacími potřebami

Jelikož není pro účely této práce důležité blíže specifikovat žáky se SVP, budou zde uvedeny jen stěžejní informace, význačné pro zpracování této práce. Rovněž není důležité specifikovat jednotlivé specifické potřeby a nebude této oblasti věnována pozornost. Podkapitola je zacílena na obecné pojetí žáka se speciálními vzdělávacími potřebami.

Definici žáka se SVP, poskytuje školský zákon, v § 16. „*Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Podpůrnými opatřeními se rozumí nezbytné úpravy ve vzdělávání a školských službách odpovídající zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám dítěte, žáka nebo studenta.*“ (§ 16 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon) Školský zákon definuje také podpůrná opatření, která jsou rozčleněna do pěti stupňů, dle organizační, pedagogické a finanční náročnosti.

Ze statistických dat Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele, podávající informace o školství v České republice můžeme zjistit, že se v roce 2018/2019 na základních školách v České republice vzdělávalo celkem 940 928 žáků intaktních, z toho **120 845 žáků se SVP**. V běžných třídách se pak vzdělávalo 76 037 žáků se SVP, ve kterých jsou nejvíce početně zastoupeni žáci s vývojovými poruchami učení a vývojovými poruchami chování, jak je detailně charakterizováno níže:

- Závažné vývojové poruchy učení - 44 270

- Závažné vývojové poruchy chování - 14 585
- Závažné vady řeči - 6 081
- Souběžné postižení více vadami - 3 744
- Mentální postižení - 2 813
- Autismus - 2 321
- Tělesné postižení – 912
- Sluchové postižení - 696
- Zrakové postižení - 615 (ČESKO, ©2019)

1.5.2 Vývojové období dospívání

Dospívání, adolescence je v nejširším pojetí obdobím mezi dětstvím a dospělostí. Představuje období komplexních proměn osobnosti v oblasti bio-psycho-sociální, se kterými souvisí vyrovnávání se s důležitými vývojovými úkoly. Jedná se o velmi náročnou etapu pro samotného adolescenta, i pro jeho okolí. *„Primárním vývojovým úkolem adolescence je vytvoření identity, které umožní odpoutání od rodičů a dosažení takové míry autonomie, která umožní samostatné fungování ve světě.“* (Thorová, 2015, s. 416)

Časové vymezení a specifikace adolescence se u jednotlivých autorů různí. Macek (2002) rozděluje toto období v rámci tří fází: časnou adolescenci přibližně od 10 do 13 let, střední adolescenci od 14 do 16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let. V této práci budeme vycházet zejména z vymezení Vágnerová (2015) období dospívání, též nazývané jako adolescence, časově ohraničuje věkovou hranicí od 10 do 20 let a dále jej rozděluje na období rané adolescence a pozdní adolescence. Pro potřeby této práce je stěžejní období **rané adolescence**, též nazývané **pubescence**, které je věkově vymezeno přibližně 11 – 15 rokem.

V této specificky významné životní etapě dochází k hledání a přehodnocování stávajících hodnot a následné proměně jedince. Raná adolescence je fází experimentování s různými rolami, **mění se vztahy** s dalšími lidmi a postupně dochází **k odpoutávání se od rodiny**. Je obdobím **pochybností a kritického postoje** k sobě samému, ale i k ostatním (Vágnerová, 2015).

Bouřlivé období přináší nové zkušenosti, které **formují sebepojetí a identitu jedince**. Vývoj osobnostní identity probíhá s nástupem adolescence, a je pro ni typický negativismus vůči autoritám. Postupnou konfrontací s dospělým si jedinec uvědomuje vlastní sociální hodnotu a zejména pak ve věku 14 až 15 let experimentuje s novými možnostmi a

zkušenostmi. (Dolejš a kol., 2014) Jelikož je pro adolescenty typická snaha vymanit se ze své role dítěte a sociální podřízenosti, usilují o jednání podle své vůle, zatímco však zodpovědnost přijímají neradi. Dalšími typickými změnami jsou **změna způsobu myšlení**, nebo **emoční instabilita** (Vágnerová, 2015).

Zároveň se zvyšuje důležitost **vrstevnické skupiny** a roste vazba na ni. Vrstevnická skupina poskytuje dospívajícímu emoční podporu, či zpětnou vazbu. Jelikož se jedná o období, kdy je postoj k autoritám odmítavý, může adolescent snadno podlehnout jejich vlivu (Vágnerová, 2015). Dolejš a kol. (2014) popisuje vrstevnickou skupinu jako referenční sociální instituci, ve které jedinec získává sociální zkušenost a buduje svůj charakter. Členství v patologické skupině může být následkem problematického vývoje osobnosti.

1.5.3 Vývoj osobnosti a identity

Období dospívání je charakteristické určitými vývojovými úkoly a potřebami, se kterými se jedinec musí vypořádat. Jak zde již bylo uvedeno, je virtuální a reálný svět vzájemně propojený. Digitální technologie tedy zasahují a mohou napomáhat k naplnění vývojových potřeb. Do kyberprostoru děti přináší své každodenní zážitky, zkušenosti ale i trápení ze světa reálného a je prostorem, který umožňuje permanentní komunikaci s vrstevníky, poznávání sebe sama, svých limitů, hodnot, či životního stylu. (Šmahel, 2011 In Ševčíková, 2014) Mimo setkávání se ve světě reálném, setkávají se ve světě virtuálním, v němž sdílejí střípky ze svého života a vše, co v něm prožívají. „Lajkují“ a píší komentáře na sociálních sítích, za účelem se zviditelnit. Snahou je být uznávaný, mít mnoho kamarádů, pod domněnkou, že úspěch ve světě virtuálním je předpokladem úspěšnosti ve světě reálném (Čech, Zvoníčková, 2017).

Primárním vývojovým úkolem je **formování sebepojetí a identity**. Adolescence je obdobím, ve kterém jedinec **objevuje vlastní identitu a experimentuje** s ní. Virtuální komunikace, může sloužit jako snadný nástroj k experimentování s vlastní identitou, bez přítomnosti autority reálného světa a prostřednictvím různých nástrojů. Je také obdobím **postupné separace od rodiny**, doprovázející pocity úzkosti a strachu. Testování možností, navazování kontaktů ve světě virtuálním, neprovází pocity nejistoty, jako ve světě reálném. S tím souvisí typická potřeba adolescentů někde **patřit, s někým se identifikovat a být uznáván**. Jelikož je období adolescence náročným obdobím, je častá vnitřní frustrace. Kyberprostor může být **prostředkem k ventilaci a k odreagování** (Krčmářová, 2012).

K pochopení potřeb adolescenta, jejich uspokojení a vztahu ke kyberprostoru, je v obecné rovině možné vyjít z **pyramidy lidských potřeb**, kterou definoval Abraham Maslow. Kromě atraktivnosti kyberprostoru a v něm realizované komunikace, je vždy přístupným prostorem, který je schopen uspokojit téměř veškeré lidské potřeby. Je také spolehlivým prostředkem pro zvládání případných projevů patologie (srov. Blinka, 2015).

Jelikož virtuální komunikace není plynulou a souvislou komunikační výměnou informací, vyhovuje zejména jedincům, kteří těžko navazují přátelské vztahy, nebo mají např. v důsledku snížené schopnosti se soustředit, problém s komunikací a tím i s vytvářením vztahů v každodenním životě. Internet může rovněž sloužit jako náhrada něčeho, čeho se jedinci v reálném světě nedostává, kam může utéct od svých problémů. Může se stát pevným bodem pro děti osamělé, kterým chybí adekvátní sociální podpora, a jsou odmítáni ve vrstevnických skupinách, nebo pro jedince introvertní či neoblíbené ve třídním kolektivu (Ševčíková, 2014).

Vstupem do anonymního prostředí kyberprostoru se jedinec může stát tím, kým chce, bez toho, co ho v reálném životě trápí. V on-line hře se najednou může stát hrdinou, který je motivován úspěchem i neúspěchem a kde komunikuje s dalšími hráči, se kterými sdílí stejné zájmy. Je jimi oceňován a zažívá pocit soudržnosti, neboť je v rámci skupiny potřebný. Při virtuální komunikaci zažívá pocity důležitosti pro ostatní. On-line prostředí může představovat místo bez útoků, posměchu nebo selhání, které přináší off-line prostředí. Najednou se kyberprostor stane prostorem bezpečí, seberealizace, životních cílů a povinnosti reálného světa jsou snadno odsunuty před příjemnějšími povinnostmi virtuálními (Hlaváč, 2015).

1.5.4 Proměny životního stylu a volného času

Nalézt odpověď na otázku, do jaké míry ovlivňuje kyberprostor a virtuální komunikace život dospívajících, lze jen těžko. Informační a komunikační technologie jsou již nedílnou součástí života a proměny společnosti dnešní mládeže sahají za rozsah obrazovky počítače nebo mobilu. Jak uvádí Rybka a Malý (2002), vliv virtuální komunikace ve velké míře závisí na tom, jak ji dokáže jedinec využít ve svůj prospěch a jak se dokáže bránit před jejími možnými negativy.

Období kolem roku 2000 bývá označováno mezníkem mezi věkem gramotné kultury a věkem kyberkultury. Pod vlivem ICT dochází k proměně způsobu života ve společnosti.

V každé životní fázi je vliv ICT na životní styl odlišný. Soudobá generace mládeže je generací, která je od narození utvářena zejména technologiemi a kyberprostorem. Všudy přítomnost mobilních telefonů s možností okamžitého připojení k internetu mezi mladou generací, má význačný vliv na **životní styl a způsob trávení volného času**. Prostřednictvím počítače je realizováno množství zájmů z pohodlí svého domova (Kolesárová, 2016).

Konečný spatřuje důležitost zejména v **množství času**, stráveného na internetu. Míra času stráveného v tomto prostředí, vypovídá o utváření hodnot jedince a má vliv na další aspekty života, kterými jsou např. vztahy v přirozeném prostředí. (Konečný, 2011). Pro osobnostní rozvoj dospívajících jedinců mají vrstevnické vazby a způsob, jakým tráví volný čas významnou roli. Ovlivňují sociální zařazení, rozvoj schopností a dovedností a v neposlední řadě mohou kompenzovat neúspěchy ve škole, nebo negativní vliv rodiny (Vágnerová, 2015).

Na základě dostupných výsledků různých výzkumů lze usuzovat, že média představují významnou náplň volného času a volnočasových aktivit adolescentů. Jedním z nich je závěrečná zpráva z **projektu EU Kids Online IV**, realizovaného v ČR v letech 2017 - 2018, podává informace o on-line aktivitách a rizicích kyberprostoru, u dětí a dospívajících. Denně se prostřednictvím mobilního telefonu na internet připojuje 84 % dětí a dospívajících ve věku 9 - 17 let, přičemž až 29 % je on-line téměř stále. **Průměrná doba, kterou stráví na internetu** ve všední dny, je 4 - 6 hodin, bez ohledu na pohlaví. O víkendu a u starší mládeže, ve věku 13 - 17 let, se čas strávený u internetu zvyšuje a pohybuje okolo 6 hodin a více. Mezi **nejfrekventovanější činnostmi** dětí a dospívajících s přístupem na internet, patří sledování on-line videí (75 %), komunikace s rodinou nebo přáteli (73 %), poslech hudby (72 %) a následují on-line hry (43 %). Sociální sítě navštíví každý den až 70 % dětí a dospívajících (Bedrošová a kol., 2018).

2 Rizikové faktory virtuální komunikace a možnosti jejich prevence

Jak bylo již v textu uvedeno, je virtuální komunikace významným komunikačním kanálem pro dospívající, který má své pozitivní a negativní stránky. V této kapitole budou charakterizovány vybrané negativní jevy a hrozby, které jsou spojené s virtuální komunikací a kterými je věková kategorie adolescentů ohrožena nejvíce. Charakterizována zde bude také oblast prevence, která je nejdůležitější obranou před riziky.

2.1 Online rizika v obecné rovině

Internet je vzhledem ke své univerzálnosti a dostupnosti spojen s mnoha riziky. Pomyslná anonymita v kyberprostoru, láká mnoho predátorů, kterým anonymní prostředí poskytuje velké množství možností, jak oběti ublížit (Kohout, 2017). Jak uvádí Martínek (2015), moderní technologie mohou být snadným prostředkem jak někoho ponížit, někomu ublížit, nebo jej psychicky zničit (Martínek, 2015).

V obecném pojetí představuje riziko pravděpodobnost výskytu negativního jevu, který může nastat, a jež je způsoben určitým chováním, nebo vystavením se určité situaci. Za rizika virtuální komunikace považujeme takové jednání, při kterém se útočník snaží ublížit své oběti prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (Čech a Zvoníčková, 2017).

Rizika kyberprostoru a virtuální komunikace nejsou izolovaným jevem, ale jsou jevem, k němuž je potřeba přihlížet v celém jeho kontextu – biopsychosociálním pojetí. Na jedince a jeho psychosociální vývoj působí různé vlivy, které mohou ovlivnit samotnou zkušenost s on-line riziky. Za primární lze považovat individuální faktory jedince, které ovlivňují odolnost, nebo náchylnost jedince k on-line rizikům a k následkům, které způsobí. Lze předpokládat, že děti, které jsou zranitelné a znevýhodněné v běžném životě (děti mající psychické problémy, s problematickým soc. zázemím) inklinují k rizikům souvisejícím s používáním internetu ve vyšší míře. Internetové prostředí může poskytovat sociální kompenzaci pro děti, které se v komunikaci prostřednictvím internetu cítí bezpečněji než při komunikaci v reálném životě, nebo děti osamělé, či problematicky se začleňující do vrstevnické skupiny. Důležité je také sociální okolí, ve kterém se jedinec nachází a které ovlivňuje přístup dítěte k internetu (Ševčíková a kol., 2014).

Rizikovou skupinu představují jedinci, kteří hledají pozornost a porozumění v internetovém prostředí a kteří prostředky ICT využívají nadměrně, nebo jsou v jejich

používání méně obratní a zveřejňují své osobní údaje, či fotografie. Dospívající, kteří vedou méně aktivní život on-line a nesdílí svůj život na sociálních sítích, jsou méně rizikováni stát se cílem nebezpečných komunikačních jevů (Vašutová a kol., 2010).

2.2 Kyberšikana/Kyberbullying

K vymezení definice termínu kyberšikany, anglicky cyberbullying a jejímu pochopení, je vhodné si nejprve vymežit a objasnit šikanu tradiční. Šikana je nejčastěji charakterizována jako úmyslné, většinou opakované ubližování psychického nebo fyzického rázu a to prostřednictvím agrese, útoků či manipulace (Čech, Zvoníčková, 2017).

Definice kyberšikany vychází z definice tradiční šikany, navazuje na ni a rozšiřuje ji o specifika využití ICT. (Sztokowski, Kopecký a Krejčí, 2013) Kyberšikana je jedním ze způsobů zneužití ICT a Martínek (2015, s. 171) ji definuje jako „*zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), především mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy. Jedná se tedy o jednu z forem šikany.*“

Cíl je u kyberšikany totožný, jako u té tradiční, je jím ublížení druhému. V několika aspektech se vzájemně odlišují (Kohout, 2017). V obou případech se jedná o nepoměr sil mezi agresorem a obětí, perzistencí útoku a subjektivně vnímané nepříjemnosti pro oběť z takového jednání. To vše s cílem ublížit oběti, v internetovém prostředí pak především psychicky. Není výjimkou, že kyberšikana začíná jako klasická šikana, nebo že dochází k jejich vzájemnému prolínání, např. nahrávání fyzického útoku na spolužáka na mobil (Martínek, 2015). Byť jsou názory autorů na spojitost klasické šikany a kyberšikany nejednotné, je patrné, že jsou úzce propojeny. Zatímco šikana probíhá v prostředí reálném, ke kyberšikaně dochází ve světě virtuálním. Vzájemně se však, díky specifickým virtuálního prostředí, liší. Čech a Zvoníčková (2017) shrnují základní rozdíly mezi šikanou a kyberšikanou, které spočívají zejména v anonymitě pachatele i oběti, v absenci fyzického kontaktu, dále v nezávislosti na místě i čase a v nutnosti technické zdatnosti dětí.

2.2.1 Prostředky a formy kyberšikany

Kyberšikana může nabývat mnoha forem, které mohou být realizovány několika způsoby. Za prostředky, prostřednictvím kterých může být kyberšikana realizována, lze považovat všechny nástroje, kterým se věnovala jedna z předchozích podkapitol, zaměřená na nástroje ICT jako prostředek virtuální komunikace. Z toho důvodu zde nebudou znova vypsány a budou více specifikovány v kontextu kyberšikany.

Jelikož dnešní technická doba, poskytuje několik nástrojů, prostřednictvím kterých může být kyberšikana uskutečňována, jsou rizika jejího výskytu vyšší, a jak upozorňují Kopecký a Krejčí (2010, online), dochází k propojení jednotlivých forem její realizace. Prostředky kyberšikany jsou běžnou součástí každého z nás, aniž bychom si riziko jejich zneužití uvědomovali. Nejběžněji dostupné jsou mobilní telefony, počítače a notebooky, ale také tablety, notebooky, čtečky knih aj. Rozšířená je možnost integrace více služeb v jednom specifickém prostředí (např. Google účet), které v sobě integruje e-mail, sociální síť, nebo také datové úložiště pro fotky, či jiné soubory. Takové prostředí je mocným nástrojem dostane-li se do rukou pachatele s cílem zneužít jej (Šmahaj, 2014).

Mezi **formy kyberšikany** Szotkowski a kol. (2013) řadí:

- **Publikování ponižujících fotografií nebo záznamů**
Citlivé materiály, které mohou být zveřejněny kdekoliv v prostředí internetu - na sociálních sítích, na blogu a rovněž i rozesíláním zpráv pomocí mobilního telefonu, může útočník získat několika způsoby. Buď je útočník zcizí oběti, nebo je oběť sama poskytne, nebo je útočníkem vytvořena. Materiál může útočník vytvořit tím, že oběť cíleně vyprovokuje a jeho reakci zachytí videem prostřednictvím mobilního telefonu, které následně šíří.
- **Ponižování a ničení pověsti jedince**
O oběti šíří útočník lživé informace, s cílem poškodit její pověst a vztahy, nebo ji ponižuje.
- **Krádež identity účtu, která je následně zneužita ke kyberšikaně majitele**
Kyberšikana touto formou je častá a projevuje se získáním přístupu do elektronického účtu oběti, kterým může být e-mail, chat a ten může být následně zneužit ke zveřejňování lživých informací, nebo např. k rozesílání nevhodných zpráv jménem oběti.
- **Opakované a neutuchající obtěžování**
Agresor oběť opakovaně a nepřetržitě kontaktuje zasíláním textových zpráv, zpráv do chatu, telefonováním, nebo prozváněním, s cílem znepríjemnit jí život. Jednání může přerůst až v pronásledování oběti, označované pojmem stalking.
- **Zesměšňování pomocí falešných profilů**

Další z možných podob kyberšikany, spočívající ve vytvoření falešné osobní stránky, nebo elektronického účtu s identitou oběti a následné zveřejňování lživých informací. Sociální sítě jsou vhodným prostředím pro kyberšikanu této podoby.

- **Zveřejňování důvěrných informací s cílem poškodit oběť**

Tato forma je svým způsobem totožná a kryje se s první formou kyberšikany. Útočník od oběti dostane, nebo vyláká intimní obsah, kterým může být fotografie, nebo tajemství, které se následně stanou zdrojem vydírání a manipulace. Často se jednání odehrává pod rouškou přátelství a zájmu o osobu.

- **Vyloučení z online komunity**

Oběť je hrubě vyloučena z určité internetové skupiny, ve které může být také pomlouvána.

2.3 Kybergooming

Zcela odlišnou formu nebezpečí zneužití ICT představuje kybergrooming. Jeho nebezpečí spočívá zejména v jeho nepředvídatelnosti a následcích, které s sebou nese. Ohroženy mohou být především děti, které se cítí nepochopeny a nevyslyšeny v reálném životě, hledající v tomto prostředí útěchu a přátelství. O to nebezpečnější tento fenomén je.

Termín kybergrooming, angl. „cybergooming“, pochází z anglického slova „grooming“, které označuje péči, starost o jinou blízkou bytost. Pozitivní význam slova nekoresponduje s jeho definicí: *„Kybergrooming lze vysvětlit jako psychickou manipulaci dítěte dospělým prostřednictvím moderních komunikačních technologií s cílem získat důvěru oběti, vylákat ji na osobní schůzku a zpravidla sexuálně zneužít.“* (Kohout, 2017, s. 40)

Kybergrooming je online proces, při kterém nedochází k agresii mezi vrstevníky, nýbrž předchází závažným trestným činům sexuální povahy jako je znásilnění a distribuce dětské pornografie. Útočník se skrývá pod smyšlenou identitou a využívá manipulace k tomu, aby v dítěti vybudoval pocit pochopení a zájmu. Oběť tak ani netuší, že se za monitorem může skrývat někdo úplně jiný a s rozdílným věkem, než za jaký se vydává. Celý proces může mít podobu sledování, či účastnění se sexuálního uspokojování prostřednictvím web kamery, ke kterému je dítě psychicky zmanipulováno (Krčmářová, 2012). Důležitým preventivním nástrojem kybergroomingu je rodič, důsledná kontrola činností dětí v prostředí internetu a fungující vzájemná komunikace (Kohout, 2017).

Z výsledků výzkumu české děti v kybersvětě, zpracovaného Centrem prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a společností O2 v roce 2019, vyplývá, že až 26,77 % dětí ve věku 7-17 let, dostalo v kyberprostoru nabídku k osobní schůzce od neznámé osoby. Z toho téměř 70 % dětí necítí zábrany k tomu jít na schůzku s osobou neznámou a na schůzku dorazilo (Projekt E-bezpečí, 2019).

2.3.1 Průběh kybergroomingu

Kopecký (2010) charakterizuje etapy, ve kterých se celý proces odehrává. Jako první útočník připravuje **podmínky pro navázání kontaktu**. Aby mohl lépe navázat kontakt s vyhlídnutou obětí, vystupuje pod falešnou identitou. Zveřejňuje nepravdivé informace o svém věku, bydlišti a fyzickém vzhledu. V další etapě je snahou útočníka **navázat kontakt, vzbudit důvěru a svou oběť izolovat**. Takový útočník se vydává za kamaráda, který má stejné problémy jako jeho oběť, která u něj nalezne nejen pochopení, ale také pomocnou ruku k tomu problémy vyřešit. Probírá citlivá témata, zejména se sexuální tematikou, jako je sexuální život dospělých, či zasílá pornografické fotografie. V této fázi získává útočník bližší kontaktní údaje na dítě, včetně citlivých informací a vytvořenou vazbu posiluje různými dary, kterými dítě podplácí. V další etapě pachatel využívá manipulace se získanými informacemi, a **plánuje uskutečnění osobní schůzky**. Odmítne-li oběť takovou schůzku, vyhrožuje pachatel zveřejněním informací a fotografií. V poslední fázi je oběť pod strachem přinucena na schůzku dorazit. **Osobní schůzka** je cílem celého procesu snahy útočníka a může následovat to, za jakým účelem pachatel oběť kontaktoval a zaútočit na oběť. Disponuje-li útočník dostatečnými zdroji pro manipulaci, může být oběť přinucena k opakovaným setkáním. Často také při první schůzce pokračuje manipulace oběti, s cílem prohloubit navázaný vztah a k útoku může dojít až po delší době.

2.3.2 Oběť a útočník kybergroomingu

Kyberútočníkem může být kdokoli, nezávisle na socioekonomickém postavení. Na základě různých výzkumných šetření bylo zjištěno, že útočníci jsou ve velké míře osoby s patologickým zájmem o děti, jež se cítí s dětmi bezpečněji, než s dospělými a zároveň nebyly nikdy trestány. Jsou jimi ale i osoby, které byly již trestané za sexuální útoky proti dětem a mladistvým (Kožíšek, Písecký, 2016).

Oběti útočníků jsou zejména děti a mládež ve věkové kategorii 11 až 17 let, častěji dívky. Rizikovým faktorem je velké množství volného času, stráveného v on-line prostředí, navazování kontaktů v něm a samotné vývojové období adolescence, neboť je obdobím zájmu o sexualitu a jsou obtížněji schopni rozpoznat hranice rizikové komunikace. Osobnostní charakteristiky, které predisponují rizikovost, je nedostatek sebedůvěry, nízká sebeúcta, důvěřivost, až naivita a tím lehká manipulace těchto dětí. Rovněž jsou jimi i děti s emocionálními problémy, mající problematický vztah s rodiči a hledající pomocnou ruku (Kopecký 2010).

Oběť je při kybergroomingu vystavena obrovskému tlaku a stresu, který doprovázejí vnitřní konflikty. Pokud k něčemu takovému dojde a zavčas se oběť nesevří, nastává koloběh bezmocnosti, neboť útočník má v rukou zbraň, kterou může vůči ní kdykoliv použít. Objevuje se stud a obavy z odhalení, obavy z publikování sdílených fotografií a strach, že útočník vše řekne rodičům. To vše je doprovázeno pocitem viny, z důvodu zatajení toho, co se odehrává. To může vést až k izolaci od okolí a v nejhorších případech až k sebevraždě. Podpora rodiny a blízkých osob je velmi důležitá. Pokud chybí, následky mohou být nevratné (Krčmářová, 2012).

Dopady jsou pro dětskou oběť mnohdy devastující a vedou k letitým potížím v oblasti psychického zdraví. Sexuální zneužívání je silným traumatickým zážitkem, spojeným s množstvím negativních pocitů, který je dítě jen stěží schopno samo zvládnout. Důsledkem je narušení mezilidských vztahů a vztahu k sobě samému (Krčmářová, 2012).

2.4 Kyberstalking

Při tomto způsobu zneužití ICT, dochází ze strany útočníka k tzv. stalkingu, který se odehrává v kyberprostoru. Význam samotného pojmu „stalking“ je pronásledování, slídění. Termín se však z anglického jazyka nepřekládá a užívá se ve svém původním znění.

„Útočník využívá informační a komunikační technologie k dlouhodobému, opakovanému a stupňovanému kontaktování – pronásledování své oběti, ve které chce úmyslně vyvolat pocit strachu o své soukromí, zdraví nebo život.“ (INTERNETEM BEZPEČNĚ, ©2018a).

Kyberstalking může nabývat různých podob, jako je opakované zasílání SMS zpráv, e-mailů, vzkazů na sociálních sítích. Dále se jedná o nevyžádané telefonáty, zastrašující jednání cílené na sociální síť oběti, kdy útočník např. vkládá příspěvky na profil sociální sítě oběti,

komentuje její příspěvky, vystupuje jejím jménem pod falešně vytvořenou identitou a kontaktuje její přátele apod. Aby si útočníci uchovali anonymní tvář, vystupují pod smyšlenými profily a emaily. Motivy kyberstalkera jsou různé, od demonstrace síly nad jinou osobou, snahy poškodit pověst oběti před společností, nebo ji vydírat (INTERNETEM BEZPEČNĚ, ©2018a).

Čech a Zvoníčková (2017) podotýkají, že celý proces kyberstalkingu nespočívá pouze v obtěžování, se kterými může být námi popisovaný fenomén zaměřován, ale v kontinuálním pronásledování, ve shromažďování informací a následným zastrahováním oběti a dosahuje takové intenzity, že v ní vzbuzuje pocit strachu. Útočník se svým počínáním nepřestane ani tehdy, je-li o to obětí vysloveně požádán. Jelikož je proces charakteristický stupňováním, může časem přejít z virtuálního světa do světa reálného.

2.4.1 Oběť a útočník kyberstalkingu

K rozmachu kyberstalkingu přispívá anonymita a pohodlí kyberprostoru. Útočník může pronásledování provádět z pohodlí svého domova, bez finančních nákladů a má možnost pronásledovat i více obětí najednou. Rovněž získání informací o oběti bývá pouze otázkou přístupu k různým internetovým službám, např. sociálním sítím. Obětí kyberstalkingu se může stát každý, kdo používá mobilní telefon či jiné moderní komunikační technologie. Své oběti si tak může útočník vybírat zcela náhodně mezi uživateli internetu. Zpravidla jsou jimi uživatelé, kteří se mu jeví zranitelní. Obětí se může stát i člověk z reálného světa, zdrojem informací o ní může být spolužák, nebo kamarád (Krčmářová, 2012).

Je nutné si uvědomit, že kyberstalking není jednorázovou záležitostí, ale může trvat i několik let. Jeho nepředvídatelnost a vytrvalost může být traumatizující zkušeností s dlouhodobými následky pro oběť. Důsledkem je ztráta soukromí, osobních údajů a ztráta jedné ze základních lidských potřeb - pocitu bezpečí. Neuspokojení této potřeby u dítěte nebo mladistvého vede k nejistotě, ke ztrátě důvěry v okolí a k celkovému selhání v každodenním životě (Budrová, Traxler, 2014).

2.5 Sexting

Dalším, ze způsobů nebezpečného chování v on-line prostředí, je tzv. sexting. Pojem pochází ze složení slov „sex“ a „texting“. Podobně, jako tomu je u jiných forem nebezpečí zneužití ICT, dochází k němu v on-line prostředí, zejména v prostředí sociálních sítí a znamená dobrovolné rozesílání textových zpráv, vlastních fotografií a videí se sexuálním

obsahem (Kolouch, 2016). Stejně jako je tomu v případě kybergroomingu, mohou být jeho následky fatální.

Jedná se o poměrně nový a rychle se rozmáhající fenomén. Nebezpečí sextingu spočívá v riziku zneužití zasláného citlivého materiálu, který se následně může kdykoliv stát zdrojem vydírání a prostředkem pro kyberšikanu či kybergrooming. Pokud dojde k jeho zveřejnění v prostředí internetu, lze jej jen stěží zpětně stáhnout a může být použit i po několika letech od svého vzniku (Szotkowsky, Kopecký a Krejčí, 2013).

Sexting má úzkou spojitost s ohrožováním mravní výchovy, nebo se šířením dětské pornografie, která je ve všech zemích zakázána a takové počínání je právně postižitelné. Hovoříme zde o sdílení snímků osob mladších 18 let. Řešení jednotlivých případů sextingu je individuální, v závislosti na závažnosti, která je určována druhem fotografií, nebo způsobem jejich pořízení. Některý případ je vyhodnocen jako přestupek, jiný jako trestný čin, případně jej lze řešit občansko-právní cestou (Čech a Zvoníčková, 2017).

2.6 Nadměrné užívání a závislost na internetu

Jedním z rizik, spojených s internetem a virtuální komunikací je jeho **nadměrné, až rizikové užívání, na úkor jinak, efektivněji stráveného volného času**. Každá vývojová etapa lidského života s sebou přináší specifické potřeby, které by měly být saturovány. Jestliže adolescent tráví na internetu příliš mnoho času, může je tento čas odtrhávat od aktivit typických pro toto věkové období a zdravých pro jeho další vývoj. To co je na jedné straně natolik láká, pak může mít dopad na školní prospěch, nebo na fyzické zdraví. Jedná se o komplexní problém, spočívající nejen ve způsobu trávení volného času, ale také v celkovém životním stylu a v strukturaci času obecně. Nadměrně strávený čas v kyberprostoru rovněž zvyšuje riziko setkání se s nebezpečnými komunikačními jevy (Ševčíková, 2014).

V odborné literatuře se můžeme setkat s několika spojeními v souvislosti rizikovým trávením času na internetu. Ve většině případů se setkáme s anglickým termínem „internet addiction“, v českém překladu **závislost na internetu** a dále s termínem „excessive internet use“ neboli **nadměrné užívání internetu**. Termíny představují kontinuum. O závislosti hovoříme tehdy, je-li schopnost ovládat puzeň k činnosti mimo vůli jedince a splňuje kritéria patologie. Oproti tomu nadměrné užívání internetu nemusí být ještě patologického charakteru, ale způsobuje jedinci psychické, fyzické nebo sociální potíže (Ševčíková, 2014).

Oblasti nadměrného užívání a závislostí na internetu u dětí a adolescentů

- **Kybervztahy a on-line komunikace**

Jak již zde bylo uvedeno, je-li internet užíván v rozumně a zodpovědně, může být místem pro potkávání nových lidí, místem saturace potřeby sociálních vztahů, zábavy, nebo útěchy. Může jít o komunikaci se skutečnými i pouze virtuálními přáteli. Problém nastává tehdy, když se osobní vztahy s rodinou a přáteli stanou méně důležité, než vztahy virtuální (Krčmářová, 2012).

- **Hraní on-line her**

S problematikou závislostního hraní on-line her, je dnešní generace dětí, zvláště chlapců, velmi často spojována. Představují význačnou volnočasovou aktivitu a taktéž socializační prostředí On-line hry, známé pod zkratkou MMO (z anglického massively multiplayer online) jsou charakteristické zapojením tisíce hráčů v jednom okamžiku a v jednom virtuálním prostředí. Známé jsou virtuální žánry MMORPG (z anglického role playing games), v níž jsou hráči hrdiny, kteří ovládají postavu, jež plní různorodé úkoly. Klasickým příkladem může být World of Warcraft. Dalším, hojně populárním je MOBA (multiplayer online battle arena), ve kterých se odehrávají krátké, opakující se bitevní sekvence mezi hráči. Příkladem je World of Tanks (Blinka, 2015). Kopecký (2011) hovoří o nebezpečí hraní on-line her u dětí plnicích povinnou školní docházkou. Právě u nich jsou specifika těchto her rizikovější, než u dospělých a mohou se podílet na vzniku závislosti. Jsou jimi např. neexistence konce hry, nebo spolupodílení se na hře s více hráči a vytváření komunit s vzájemnou zodpovědností. Rovněž jsou místem, kde lze uspokojit téměř všechny lidské potřeby, jak bylo uvedeno výše v kapitole. Při závislosti zažívají hráči stavy podobné transu, odporují zákazům rodičů a nejsou schopni korigovat čas strávený u her (Kopecký, 2011).

2.6.1 Charakteristika nadměrného užívání internetu

Ve věkové kategorii adolescence nalezneme jednu z nejvyšších prevalencí problematického užívání internetu. Kyberprostor představuje pro děti a dospívající vždy přístupné prostředí pro uspokojování potřeb a spolehlivý prostředek pro zvládání případných projevů patologie (Blinka, 2015). Jelikož virtuální komunikace není plynulou a souvislou komunikační výměnou informací, vyhovuje zejména jedincům, kteří mají v důsledku snížené

schopnosti se soustředit, problém s komunikací a tím i s vytvářením vztahů v každodenním životě. Internet může rovněž sloužit jako náhrada něčeho, čeho se jedinci v reálném světě nedostává, kam může utéct od svých problémů. Neúspěchy ve světě reálném mohou být kompenzovány v tom virtuálním. Může se stát pevným bodem pro děti osamělé, kterým chybí adekvátní sociální podpora, a jsou odmítáni ve vrstevnických skupinách. V této souvislosti je upozorňováno na nefunkční strategie zvládání, které přináší krátkodobou úlevu, ale v konečném důsledku mohou vést k prohloubení sociální izolace (Ševčíková, 2014).

2.6.2 Charakteristika závislosti na internetu

„Jste závislí, pokud nedokážete vydržet bez pravidelné kontroly toho, co vaši přátelé napsali na Facebook? Jak chápat to, že neustále kontrolujete chat, jestli vám tam někdo nenapsal něco nového? Co když se vám v noci zdá, že hrajete počítačovou hru?“ (Eckertová, Dočekal, 2013, s. 20)

Závislost na internetu se týká jedinců v krajním spektru nadměrného užívání, kdy už je ohroženo běžné fungování. Čas, který jedinec stráví v prostředí internetu je již za hranicemi kontroly a sám není schopen toto jednání zvládat. Přesto, že je závislost na internetu stále více diskutovaným tématem psychologů, není uznána jako psychická porucha. Svými projevy ji můžeme zařadit do skupiny návykových a impulzivních poruch (Ševčíková, 2014).

Pro závislost na on-line prostředí se ve společnosti zakořenil odborný termín **netolismus**, neboli závislost na tzv. virtuálních drogách. Jsou jimi sociální síť, různé formy chatu, počítačové hry ale také zařízení jako je mobilní telefon, televize aj. V souvislosti s netolismem mluvíme o závislosti behaviorální, kdy předmětem touhy není látka, ale proces. Vyznačuje se např.: *„silnou touhu zapnout počítač bez jasného cíle, zkontrolovat SMS, zkontrolovat statuty na sociální síti, neschopnost vymezit si začátek a konec aktivit na internetu, postupně zanedbávat další aktivity atd.“* (PROJEKT NETOLISMUS.CZ)

Aby bylo možné označit chování za závislostní, musí být splněna určitá **kritéria závislosti**, které Blinka (2015) taxativně vymezuje následovně:

1. **Význačnost** – Aktivita je pro jedince prioritou v jeho životě a ovládá jeho myšlení, prožívání ale i chování. Veškeré jiné aktivity jsou důsledkem toho odsunuty do pozadí zájmu.

2. **Změny nálady** – Jsou účinkem prováděné aktivity na psychiku jedince. Může jím být pocit uklidnění se při trávení času u internetu, nebo naopak pocit nervozity při jeho nedostupnosti.
3. **Tolerance** – Stejně jako v případě návykových látek, je k dosažení uspokojení potřeba stále více. Při závislosti na aktivitách v kyberprostoru se neustále zvyšuje čas strávený on-line.
4. **Symptomy z odnětí** – Je-li aktivita omezena nebo ukončena, objevují se abstinenční symptomy v podobě podrážděnosti nebo náladovosti.
5. **Konflikt** – Stěžejním kritériem závislosti je konflikt, který se následně zrcadlí v rovině interpersonální a v rovině intrapsychické. Vztahy jedince mohou být narušené, může zanedbávat své povinnosti a dochází ke ztrátě kontroly, k výčitkám. Bez přítomnosti konfliktu se nejedná o závislost, ale pouze o nadměrné užívání.
6. **Relaps** – Znovu vzplanutí původních patologických vzorců chování po období abstinence. Jedinec se vrací k původnímu návykovému chování.

Role rodiče je v přístupu k užívání internetu nepostradatelná, neboť právě v rodiči by dítě mělo nalézt zábrany k rizikovému užívání internetu. Mnozí rodiče ponechávají své děti nekontrolovaně napospas virtuálnímu světu, bez ohledu na čas strávený u mobilu, notebooku a jiných moderních technologií. Čím je vyšší míra času stráveného v tomto prostředí, tím se může dítě snadněji stát obětí virtuálního predátora (INTERNETEM BEZPEČNĚ, ©2018b). V neposlední řadě je důležité si uvědomit, že se chování dítěte odvíjí od chování rodičů, od kterých přejímá stejné vzorce chování. Jsou-li mu příkladem rodiče, kteří stráví volné dny před monitorem počítače, přijme tento model chování za svůj. Dnes není výjimkou ani situace, kdy rodiče záměrně použijí tablet, nebo počítač k tomu, aby své dítě zabavili. Dítě nevyžaduje další pozornost, nezlobí a je pod zraky rodičů (Hlaváč, 2015).

2.7 Prevence rizikového chování spojeného s používáním ICT

Úvodem této podkapitoly bych ráda zmínila, že všude přítomnost internetu, mobilních telefonů a notebooků nelze vnímat pouze jako hrozbu pro dospívající. Všechny tyto vymoženosti jsou nepopíratelně přínosem v mnoha ohledech. Jsou efektivním komunikačním nástrojem, zdrojem cenných informací, prostorem pro relaxaci. Je důležité si však uvědomit, že stejně tak, jako se snažíme předcházet a vyvarovat se různým rizikům v běžném – off-line životě, bychom si měli počínat také v on-line světě. Obrazovka počítače, za kterou se můžeme schovat a pomyslná anonymita kyberprostoru není ochranou, ale rizikem.

On-line útočníci využívají zvědavosti dospívajících a touhu poznávat nové věci. Snaží se je upoutat, odhalit zakázané věci a následně jim mohou ublížit. Jelikož je virtuální komunikace prostřednictvím sociálních sítí, chatů, blogů, hraní on-line her apod., hojně využívaný způsob komunikace mezi dospívajícími, je velké riziko, že se v kyberprostoru setkají s rizikovými jevy (Krčmářová, 2012). Řešením není dětem zakazovat přístup k internetu, ale uvědomit si, že nejúčinnější obranou před všemi výše popsány jevy je prevence, spočívající zejména v informovanosti o daném problému.

Dle Kopeckého, spočívá ideální prevence v kombinaci **přímé edukace zacílené na ohroženou cílovou skupinu** – děti, dospívající a jejich okolí, s **osvětou zaměřenou na jednotlivá rizika**. Formou osvěty a edukace, se na prevenci rizikového chování spojeného s ICT zaměřuje „*Centrum prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci*“, které realizuje vzdělávací programy, jako je např. **E-bezpečí, E-Synergie**. Další formou prevence je poskytnutí **alternativ k trávení času v kyberprostoru**, např. nabídkou volnočasových aktivit a v neposlední řadě je důležité předkládání **pozitivních vzorů chování** blízkých osob a učitelů (Szotkowski, Kopecký a Krejčí, 2013).

Prevence zacílená na edukaci dětí

Současné děti a dospívající přicházejí do styku s kyberprostorem již v raném věku, čemuž často odpovídá jejich počítačová gramotnost, která bývá na vysoké úrovni a dosahuje lepších kvalit než počítačová gramotnost jejich rodičů. Nebezpečné je, je-li dítě vysoce počítačově gramotné a **nezná, nebo si neuvědomuje rizika**, která plynou z aktivit v tomto prostředí. Zároveň ještě není v tomto vývojovém období vytvořena odpovídající emocionální a intelektuální zralost, potřebná k adekvátnímu rozhodnutí v on-line prostředí. Mnohdy si dospívající neuvědomují, kde se nacházejí hranice mezi tím, co je ještě správné a co je již projevem nebezpečné internetové komunikace. Nedokáží-li však identifikovat rizika a rizikové chování, související s kyberprostorem a virtuální komunikací, jen ztěžka se s nimi dokáží následně vypořádat. Dítě by mělo být vedeno k tomu, aby se naučilo realisticky vnímat kyberprostor a to s jeho pozitivy i riziky (Krčmářová, 2012).

Důležitou roli zastává společně strávený čas, na kterém by se měli členové rodiny společně dohodnout. Děti by měli mít možnost spolurozhodovat o trávení volného času, zažít si prožitek spolurozhodování a potvrzení důležitosti jeho názoru. Jelikož kyberprostor tento prožitek nabízí (Hlaváč, 2015).

Rodič a jeho role v oblasti prevence

Významnou roli z hlediska prevence výskytu rizikových jevů, souvisejících s využíváním ICT, mají dospělí, zejména rodiče. Jejich úkolem je provést dětské a dospívající uživatele kyberprostorem, upozornit na možné hrozby a naučit je počínat si v tomto prostředí co nejbezpečněji. Zejména tím, že si vštípi správné návyky chování v kyberprostoru a budou mít možnost sdílet své pocity a trápení.

Nemá-li rodič **povědomí o rizicích**, nemůže na ně svého potomka v dostatečné míře ani upozornit. Důsledkem může být nedostatečná znalost o bezpečném chování při virtuální komunikaci a z toho vyplývající rizikové chování dětí. **Rovněž počítačová gramotnost rodičů** a jejich dětí je často na odlišné úrovni. Nejsou-li rodiče natolik zdatní, aby byli schopni aktivity svých dětí v prostředí internetu sledovat, mnohdy ani neví, jak jejich potomek tráví čas, nebo nemají vůbec přístup k přímému zdroji, které dítě ke komunikaci využívá. Předpokladem efektivní prevence je počítačová gramotnost, povědomí o rizicích a bezpečnostních pravidlech rodičů. (Vašutová a kol., 2010) Podle výsledků staršího výzkumu TNS AISA, realizovaného v roce 2009 v České republice, 17 % rodičů nekontroluje činnost svých dětí na internetu a 8 % pak využívá omezení určitých internetových stránek. Kontroly se omezují pouze na náhodné a příležitostné (Krčmářová, 2010). Z výsledků novějšího výzkumu Rizikové chování rodičů v online prostředí ve vztahu k dětem, zpracovaného Centrem prevence rizikové virtuální komunikace, realizovaného v ČR v roce 2018 vyplývá, že až 18 % rodičů neví, jaké informace jejich děti na internetu vyhledávají a jaké stránky navštěvují. Vyhledávání informací v on-line prostředí omezuje 37 % rodičů a s rostoucím věkem tato omezení klesají (E-bezpečí.cz).

V rukou rodičů, jako nejdůležitějších osob v životě každého dítěte, spočívá i následné řešení již vyskytlých rizikových jevů. Prevence rizikových jevů souvisejících s kyberprostorem by měla na dětské uživatele působit již od útlého dětství. Již **od počátku používání internetu**, je vhodné seznámit dítě se **zásadami bezpečného chování v kyberprostoru** a nastavit **pevná pravidla**. Smysl prevence nespočívá ve striktním zákazu on-line aktivit, neboť takový jedinec bude vyhledávat možnosti být v on-line prostoru v cizím a méně bezpečném prostředí. Stejně tak, jako ani nejlepší technické vybavení počítače, nebo filtrování závadných obsahů nenahradí poskytnuté informace a nácvik dovedností, zajišťující bezpečnost jedince (Burdová, Traxler, 2015).

Školní prostředí a jeho role v oblasti prevence

Školní prostředí představuje další významné prostředí, podílející se na prevenci dospívajících. Řada projektů zacílených na prevenci rizikové virtuální komunikace, se odehrává právě v prostředí školy. Mnoho dětí se poprvé setká s informacemi o rizicích kyberprostoru touto cestou.

Např. fenomén kyberšikana vzniká často v první fázi jako šikana tradiční, ke které dochází v prostředí školy. Tam mohou být prostřednictvím mobilních telefonů pořízeny fotografie, nebo videozáznamy a šikana se umocňuje v kyberprostoru. V této souvislosti je poměrně aktuálně diskutovanou problematikou otázka regulace používání mobilních telefonů v prostředí školy. Zatímco některé základní školy mobilní telefony v prostředí školy striktně zakazují, jiné je zakazují pouze při vyučovacích hodinách. Jak uvádí Šmahaj (2014), v rámci komplexního přístupu při řešení této problematiky zaujímá své místo školní poradenské pracoviště a jeho tým pracovníků.

Úloha školy v rámci prevence rizikového chování v kyberprostoru (Vašutová a kol., 2010):

- Posilovat empatii u žáků, aby si byli schopni uvědomit následky svého jednání.
- Vést k úctě vůči druhým osobám, naučit je vnímat vztahy odděleně od materiálních věcí, jako je oblečení, nebo jiný faktor.
- Vytvářet kladnou atmosféru ve třídě, neboť zejména kyberšikana je s třídním kolektivem často spojena. Přínosné mohou být preventivní aktivity na zlepšování vzájemných vztahů v kolektivu, ale také společné projekty aj.
- Vytvářet kladné vztahy mezi učiteli a žáky. Důvěrný vztah je předpokladem toho, že se žáci v případě problému nebojí obrátit a požádat o pomoc svého učitele.
- Oceňovat žáky pozitivní zpětnou vazbou.

EMPIRICKÁ ČÁST

3 Metodologie výzkumu

V této, empirické, části práce je představena použitá metodologie uskutečněného výzkumu. Je zde specifikován výzkumný cíl, výzkumné otázky a hypotézy. Základ empirické části tvoří smíšený design výzkumu, který je zde popsán. Dále jsou zde uvedeny obecné informace o průběhu výzkumu, etické aspekty výzkumu, výzkumný soubor a jeho výběr a stěžejní část tvoří analýza a výsledky realizovaného výzkumu.

3.1 Výzkumný cíl, výzkumné hypotézy a otázky

Při stanovení cíle diplomové práce a výzkumu, si autorka kladla následující otázky: Jak hodně a v čem je významný kyberprostor pro dospívající? Jak ovlivňuje jejich volný čas a povinnosti? Uvědomuje si a zná dnešní generace dospívajících, rizika, která jim může sdílení jejich informací přinést? Jakou roli zaujímají rodiče, při prevenci rizikového chování svých dětí? Liší se vnímání rizik virtuální komunikace u dětí intaktních a dětí se SVP? Jsou děti se SVP dostatečně chráněni před riziky kyberprostoru a virtuální komunikace? Není prevence v této oblasti s ohledem na specifické potřeby podceňována?

Na základě kladených otázek, byl stanoven **výzkumný cíl** této práce, kterým je zjištění toho, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem na možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se SVP. Analýzou zjištěných dat posoudit, zdali si předmětná zkoumaná kategorie uvědomuje rizika související s kyberprostorem a virtuální komunikací, jak vnímají tento prostor a prostředek ve svém životě a zdali není prevence v této oblasti podceňována.

K naplnění vytyčeného cíle byly stanoveny výzkumné hypotézy pro kvantitativní část výzkumu a výzkumné otázky pro kvalitativní část výzkumu.

Na základě vytyčeného cíle diplomové práce, byly **pro realizaci kvantitativního výzkumného šetření formulovány tyto hypotézy:**

H1: Předpokládáme, že si jsou žáci se SVP vědomi možných hrozeb kyberprostoru a virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.

H2: Předpokládáme, že prevence působí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.

Na základě stanoveného cíle a vyhodnocení získaných dat kvantitativního šetření, byl výzkum doplněn o **kvalitativní metodu polostrukturovaného rozhovoru**, který byl zacílen pouze na žáky se SVP, a byly formulovány následující **výzkumné otázky**:

Výzkumná otázka č. 1: Jakou roli zaujímá kyberprostor a virtuální komunikace v životě žáků se SVP a jak vnímají možné hrozby?

Výzkumná otázka č. 2: Jakou roli zaujímá rodič, jako nejdůležitější článek v prevenci výskytu možných rizik virtuální komunikace, očima jejich dětí?

- **Dílčí výzkumná otázka č. 1:** Jakým způsobem tráví volný čas, jaké mají zájmy a jakou roli zaujímá v tomto ohledu internet?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 2:** Jak vnímají kyberprostor a virtuální komunikaci z hlediska různých aspektů, včetně prevence?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 3:** Jak vnímají vztah se svými rodiči, jako hlavními aktéry prevence hrozeb virtuální komunikace?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 4:** Jakou roli zaujímá rodič jako hlavní aktér preventivního působení, pohledem dětí?

3.2 Smíšený design výzkumu

V empirické části této práce byl zvolen **smíšený design výzkumu**. Skutil jej popisuje, jako přístup, ve kterém se v rámci jednoho výzkumu míchají kvantitativní a kvalitativní metody sběru dat, které se vzájemně odlišují a zjišťují různé aspekty zkoumaného problému. Přednosti smíšeného výzkumu spočívají zejména ve schopnosti jednotlivých metod se vzájemně doplňovat. (Skutil, 2011) Podle Johna W. Creswella neutralizuje smíšený design výzkumu slabosti obou metod sběru dat. Podle sběru dat ho rozděluje na model sekvenční a paralelní. Při sekvenčním modelu, který byl využit v této práci, jsou závěry získané sběrem dat jednou metodou rozšířeny metodou jinou. Kvantitativní data a zjištěné závěry jsou rozšířeny metodou kvalitativní. Realizace jednotlivých metod je na sobě navzájem nezávislá. Nevýhodou je časová náročnost tohoto typu výzkumu (Creswell, 2014).

Klíčovým důvodem pro zvolení smíšeného designu výzkumu je poskytnutí ucelenějšího pohledu na zkoumanou problematiku a tím získání adekvátních informací k naplnění stanoveného cíle. Cílem je získání nejen kvantitativní shrnutí, ale také zjistit názory a postoje.

Započetí samotného výzkumu předcházel **předvýzkum**, s cílem ověřit na malém souboru respondentů funkčnost dotazníku. Ověřována byla správná formulace otázek a jejich snadná pochopitelnost pro věkovou kategorii adolescentů. Dotazník byl předložen pěti jedincům navštěvující 8. nebo 9 třídu základní školy. Na základě předvýzkumu byla upravena otázka číslo 2, u které byla pozměněna volba hodin strávených na internetu. Dále nebyl shledán žádný další problém ve formulaci položek dotazníku.

V návaznosti na kvantitativní výzkumné šetření pomocí dotazníku, bylo následně provedeno dodatečné hloubkové dotazování u vybraných účastníků výzkumného šetření, pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Stěžejní část výzkumu představují data kvalitativní, zkoumající předmětnou problematiku, s výlučným zaměřením na děti se SVP.

3.2.1 Kvantitativní výzkum a metoda sběru dat

Kvantitativní výzkum definuje Chráska (2016, str. 11) jako „[...] *záměrnou a systematickou činnost, při které se empirickými metodami zkoumají (ověřují, verifikují, testují) hypotézy o vztazích mezi pedagogickými jevy.*“ K získávání dat byla zvolena **metoda dotazníkového šetření** (viz příloha č. 1), která dle Gavory (2000) umožňuje hromadné získávání dat o rozsáhlém počtu respondentů a to při nízké časové náročnosti. Další výhody jsou dle Pelikána (2011) anonymita respondentů a možnost kvantifikace údajů. Naopak nevýhody spatřuje např. v subjektivitě výpovědí, riziku jejich zkreslení, dále v možnosti vyhnout se otázce a v nemožnosti dodatečných odpovědí.

Dotazník pro respondenty tvoří 21 položek různého typu (zejména polytomické, dále také dichotomické a trichotomické), které byly formulovány s ohledem na věkovou kategorii respondentů, a byl distribuován osobně autorkou práce, v papírové formě. Odpovědi respondenti vybírali z nabízených možností.

Položky dotazníku jsou rozvrženy do čtyř okruhů, které mapují vnímání rizikových aspektů virtuální komunikace, včetně oblasti prevence. První část dotazníku tvoří oblast **volného času, zájmů a času stráveného na internetu**. V této části zjišťujeme, kolik času stráví na internetu a zda zkoumaná věková kategorie využívá volný čas také jiným způsobem, než pobytem na internetu. Druhá část mapuje oblast **osobních postojů k virtuální komunikaci a kyberprostoru**. V této části zjišťujeme vnímání virtuální komunikace, dodržování zásad a důležitost kyberprostoru. Třetí část se zaměřuje na samotné **chování v kyberprostoru**, kde je identifikována komunikace s neznámými osobami, sdílení osobních

údajů v rámci služeb internetu, setkání s neznámými lidmi. Poslední, čtvrtá část je zaměřena na **oblast prevence**, která se orientuje na znalost rizik virtuální komunikace a na působení rodičů a školy v oblasti prevence.

3.2.2 Kvalitativní výzkum a metoda sběru dat

Naopak při kvalitativním přístupu nedochází ke kvantifikaci dat, ale k jejich podrobné analýze, s cílem porozumět zkoumaným jevům a získat jejich komplexní obraz. Tento typ výzkumu nám umožňuje prostřednictvím hlubšího kontaktu se zkoumaným objektem, najít odpovědi na otázky, jak jedinci chápou, prožívají a utvářejí sociální realitu okolo sebe (Reichel, 2007). Metody kvalitativní jsou vhodné tehdy, jeli záměrem výzkumníka odhalit a následně porozumět něčímú názoru a zkušenostem s určitými jevy, které by byly metodami kvantitativními obtížně zachytitelné (Strauss, Corbinová, 1999). K získání potřebných dat byl zvolen **polostrukturovaný rozhovor** (viz příloha č. 2). Rozhovor umožňuje proniknout hlouběji do postojů a motivů informantů a je účelný tehdy, hledá-li výzkumník bezprostřední a důvěrné odpovědi (Gavora, 2010). Výhody rozhovoru jsou např. přímý kontakt výzkumníka a informanta, volnost v kladení otázek a možnost jejich dovysvětlení, nebo eliminace obtíží při psaném projevu. Nevýhodami jsou např. časová náročnost, menší výzkumný vzorek, nebo obtížnější zaznamenávání odpovědí (Pelikán, 2011).

Struktura rozhovoru primárně vycházela ze základních okruhů témat, které byly vymezeny k naplnění vytyčeného cíle této práce, rovněž také výsledky dotazníkového šetření přispěly k sestavení tazatelských otázek polostrukturovaného rozhovoru, určeného žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Jednotlivé okruhy a stanovené otázky dotazníkového šetření, byly rozhovorem rozšířeny a blíže vysvětleny. Tazatelské otázky korespondují s výzkumným cílem práce.

Pořadí pokládaných otázek bylo měněno v závislosti na situaci a směru, jakým se rozhovor postupně ubíral. Rozhovory byly uskutečněny na základní škole vybraných informantů a s každým z nich zvlášť. Délka rozhovoru se pohybovala okolo 45 minut, v závislosti na množství sdělených informací informantem.

3.3 Etické aspekty výzkumu

Před realizací výzkumu byly předně projednány s řediteli zainteresovaných základních škol etické aspekty. Ředitelům, třídním učitelům a metodikům prevence působícím na škole, byl popsán cíl a průběh výzkumu. Z důvodu cílové skupiny, se kterou byl výzkum realizován

– s nezletilými osobami, byla účast na výzkumu podmíněna informovaným souhlasem rodiče nebo zákonného zástupce.

Žáci i jejich rodiče byli informováni o povaze a účelu výzkumu, způsobu vyhodnocování dat, včetně jejich následné anonymizaci. Dotazníkové šetření nebylo spojeno s konkrétním jménem a ve výzkumu nebyla použita reálná jména, ani jiné osobní údaje. Zůstala tedy zachována anonymita všech účastníků. Žáci byli obeznámeni s možností neodpovídat v případě subjektivně nepříjemné otázky a s odstoupením od výzkumu kdykoliv, během jeho průběhu. Této možnosti nikdo ze zúčastněných nevyužil. Před začátkem i po skončení samotného sběru dat, měli účastníci výzkumu možnost se dotázat na případné nejasnosti, nebo vyjádřit svůj názor.

3.4 Výzkumný soubor a jeho výběr

Výběr výzkumného vzorku zaujímá důležitou roli pro realizaci výzkumu. Výzkumný soubor byl vybrán metodou příležitostného a záměrného výběru kvalifikovaného výběru, který je, jak popisuje Skutil (2011), charakteristický výběrem těch prvků, které jsou na základě zkušeností nebo znalostí z teorie důležité pro daný výzkum.

Výzkumný vzorek je reprezentován **žáky 8. a 9. tříd ve věkové kategorii 13 – 15 let**. Cílová skupina byla zvolena z toho důvodu, že se jedná o období bouřlivých změn a hledání se, což z této věkové kategorie činí skupinu ohroženou rizikovým chováním a rizikovými faktory virtuální komunikace.

O zapojení se do výzkumného šetření byly osloveny dvě základní školy, které se následně výzkumu zúčastnily. Výzkum probíhal od prosince roku 2018 do června roku 2019 na dvou základních školách, v kraji Moravskoslezském a Olomouckém. Autorka zvolila základní školu, ve které vykonávala v průběhu svého studia odbornou praxi. Podle základních charakteristických znaků této školy, jako je celkový počet žáků školy, počet žáků ve třídách, nebo působnost školního poradenského pracoviště, byla zvolena následující základní škola.

3.4.1 Charakteristika žáků, kteří se účastnili výzkumu

Výzkum proběhl v rámci několika vyučovacích hodin. Kvantitativně orientovaného výzkumu, realizovaného prostřednictvím **dotazníkového šetření**, se účastnilo celkem **144 žáků osmých a devátých tříd**. Celkem byly do výzkumu zapojeny čtyři osmé třídy a tři deváté třídy. Z důvodu nepřítomnosti některých žáků ve vyučovacích hodinách, při nichž byl

výzkum realizován, nebyla sesbíraná data od všech žáků z daných tříd. Z celkového počtu respondentů byl výzkumný vzorek zastoupen 76 chlapci a 68 dívkami, 93 žáků intaktních a 51 žáků se SVP.

Z primárního výzkumného vzorku bylo následně náhodně vybráno **10 informantů - žáků se SVP** (3 dívky, 7 chlapců), se kterými byl uskutečněn kvalitativně orientovaný výzkum - **polostrukturovaný rozhovor**.

Kvantitativní výzkum				Kvalitativní výzkum	
Celkový počet respondentů 144				Celkový počet informantů 10	
Chlapec	Dívka	Intaktní	SVP	Chlapec	Dívka
76 (52,78 %)	68 (47,22 %)	93 (64,58 %)	51 (35,42 %)	7 (70 %)	3 (30 %)

Tabulka č. 1: Základní popis výzkumného souboru (vlastní zpracování)

Jak zde bylo uvedeno v první kapitole, pojednávající mimo jiné také o žácích se SVP, není pro účely této práce a naplnění stanoveného cíle rozhodující druh specifických vzdělávacích potřeb. Pouze pro lepší orientaci v dané problematice a ve výzkumném souboru, zde bude níže, v tabulce č. 3 dále uvedeno, o jaké specifické potřeby a druh potíží se jedná. Jsou jimi zejména specifické poruchy učení.

3.4.2 Charakteristika zařízení

Z důvodu zachování anonymity zde nebudou uvedeny detailní informace o základních školách, nýbrž pouze v jakém kraji se nachází a jejich obecná charakteristika. Obě základní školy jsou plně organizované, s prvním až devátým postupným ročníkem a dělí se na první a druhý stupeň. Na základě údajů Českého statistického úřadu z roku 2018, se základní škola v Moravskoslezském kraji nachází ve městě s 56 834 obyvateli, základní a mateřská škola v Olomouckém kraji se nachází ve městě s 100 408 obyvateli.

Základní škola v Moravskoslezském kraji má kapacitu 540 žáků, kteří jsou v každém ročníku vzdělávání ve dvou souběžných třídách. Průměrný počet žáků ve třídě je 27. Na škole působí školní poradenské pracoviště, v jehož týmu je školní speciální pedagog, výchovný poradce, školní metodik prevence a školní psycholog. Ve školním roce 2018/2019 se na této škole vzdělávalo celkem 98 žáků se SVP, z toho v 8. a 9. ročnících jich bylo celkem 31. Podle stupňů přiznaných podpůrných opatření (dále jen PO) se zde vzdělávali žáci od I.

stupně do IV. stupně. V I. stupni PO – 14 žáků, ve II. stupni PO – 53 žáků, ve III stupni PO – 26 žáků, ve IV. stupni PO – 4 žáků. V 8. a 9. ročnících to byli 5 žáků s PO III. stupně, 26 žáků s PO II. stupně.

Základní škola v Olomouckém kraji má kapacitu 624 žáků, průměrný počet žáků ve třídě je 22. Rovněž zde působí školní poradenské pracoviště, tvořené školním speciálním pedagogem, výchovným poradcem, školním metodikem prevence a školním psychologem. Ve školním roce 2018/2019 se na této škole vzdělávalo celkem 82 žáků se SVP, z toho v 8. a 9. ročnících jich bylo celkem 22. Podle stupňů přiznaných PO se zde vzdělávali žáci od I. stupně do IV. stupně. V I. stupni PO – 15 žáků, ve II. stupni PO – 45 žáků, ve III stupni PO – 20 žáků, ve IV. stupni PO – 2 žáci. V 8. a 9. ročnících to bylo 19 žáků s PO II. stupně a 3 žáci s PO III. stupně.

3.5 Limity výzkumu

Autorka diplomová práce si je vědoma limitů, které mohly ovlivnit průběh a následně výsledky realizovaného výzkumu.

Limity na straně zkoumaného souboru

Limity výzkumného dotazníkového šetření spatřuje autorka zejména ve zvolené věkové kategorii respondentů a pravdivosti jejich odpovědí a to vzhledem k přihlédnutí k vývojovým specifikům tohoto období. Výzkum mohl dále ovlivnit aktuální zdravotní stav zkoumaného souboru, nebo únava, v důsledku časové náročnosti realizovaného rozhovoru.

Limity na straně výzkumníka

Za limit považuje autorka potíže při dohledávání výzkumů v tuzemských a zahraničních zdrojích, které by byly zaměřené na zkoumanou kategorii dětí se SVP.

Limity na straně metodiky

Zároveň je výzkumný vzorek reprezentován pouze žáky 8. a 9. tříd, je tedy poměrně malého rozsahu a nelze jej generalizovat na celou populaci této věkové kategorie. Dalším limitem je nepoměr počtu respondentů se SVP, jejichž počet činí 51 a respondentů intaktních, jejichž počet činí 93.

3.6 Analýza a interpretace dat

V této části práce bude postupně charakterizováno zpracování a následná interpretace kvantitativních a kvalitativních dat.

Po získání kvantitativních dat z dotazníkového šetření, byla všechna data z papírové podoby převedena do tabulkového procesoru Microsoft Excel, kde byla následně statistickými metodami zpracována, byly sestaveny tabulky s výpočty a grafy. Celkový počet respondentů byl 144, z toho bylo celkem 75 respondentů žáky základní školy nacházející se v Moravskoslezském kraji a 69 respondentů žáky základní školy nacházející se v kraji Olomouckém. Z celkového počtu respondentů bylo 84 zastoupeno žáky 8. tříd a 60 zastoupeno žáky 9. tříd. Celkový počet respondentů intaktních činí 93 a 51 se SVP.

Navštěvovaná ZŠ		Věk			Navštěvovaná třída	
Moravskoslezský kraj	Olomoucký kraj	13 let	14 let	15 let	8. třída	9. třída
75 (52,08 %)	69 (47,92%)	7 (4,86 %)	73 (50,69 %)	64 (44,44 %)	84 (58,33 %)	60 (41,67 %)

Tabulka č. 3: Charakteristika výzkumného souboru kvantitativně orientovaného výzkumu (vlastní zpracování)

Po získání kvalitativních dat z realizovaného rozhovoru s žáky se SVP, byly rozhovory zaznamenány a následně přepsány do textového procesoru formou doslovné transkripce. Rozhovor byl realizován s celkem 10 informanty, z toho 3 dívky a 7 chlapců.

3.6.1 Deskriptivní statistika

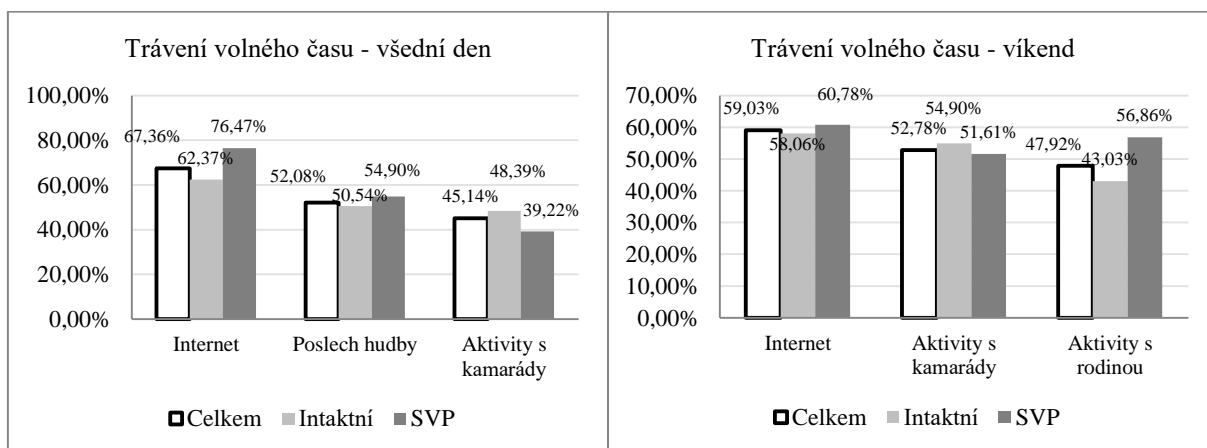
Úkolem deskriptivní statistiky je popsat získaná data tak, aby poskytovala co nejpřesnější informace o měřených jevech. **Zpracování výsledků** v kvantitativně orientovaných výzkumech, je zpravidla realizováno v několika **krocích**. Prvním krokem je uspořádání dat a sestavení tabulek četností, dále pak grafické ztvárnění naměřených dat. (Chráska, 2016)

Volný čas, zájmy a čas strávený na internetu

První zkoumanou oblastí je způsob trávení volného času adolescentů, jejich zájmy a čas strávený na internetu. V této části zjišťujeme, kolik času stráví na internetu a zda

zkoumaná věková kategorie využívá volný čas také jiným způsobem, než pobytem na internetu. Tato oblast byla zkoumaná několika položkami v dotazníkovém šetření.

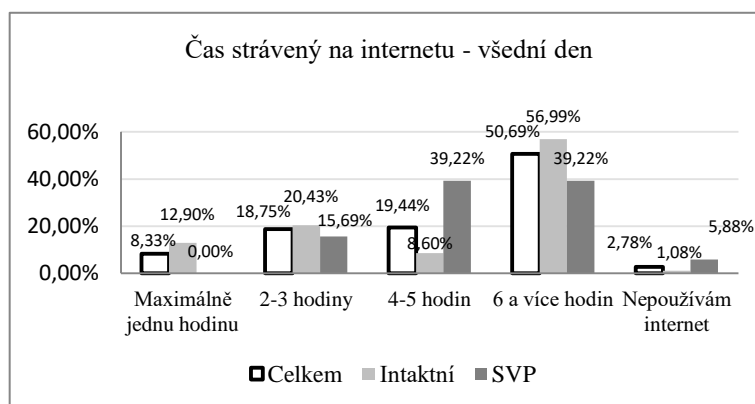
Primárně se zaměříme na položku, ve které se respondenti vyjadřovali výběrem tří možností k tomu, **jak nejradyji tráví svůj volný čas**. Položka je sestavena ze dvou částí, které zvlášť mapují trávení volného času po příchodu domů a zvlášť o víkendu. Z výsledků vyplývá, že po příchodu domů tráví svůj čas nejradyji 97 (67,36 %) respondentů na internetu, 75 (52,08 %) respondentů poslouchá hudbu a 65 (45,14 %) respondentů tráví čas se svými kamarády. O víkendu celkem 85 (59,03 %) respondentů tráví svůj čas opět na internetu, 76 (52,78 %) respondentů tráví čas nejradyji s kamarády a 69 (47,92 %) nejradyji s rodinou. Porovnáme-li žáky intaktní a se SVP, je z grafu patrné, že žáci se SVP tráví na internetu více času, než druhá zkoumaná skupina, a to jak ve všední den, tak i o víkendu. Zajímavé je zjištění, že zatímco žáci se SVP tráví hned po internetu svůj čas o víkendu nejradyji s rodinou (56,86 %), žáci intaktní naopak s kamarády (54,90 %).

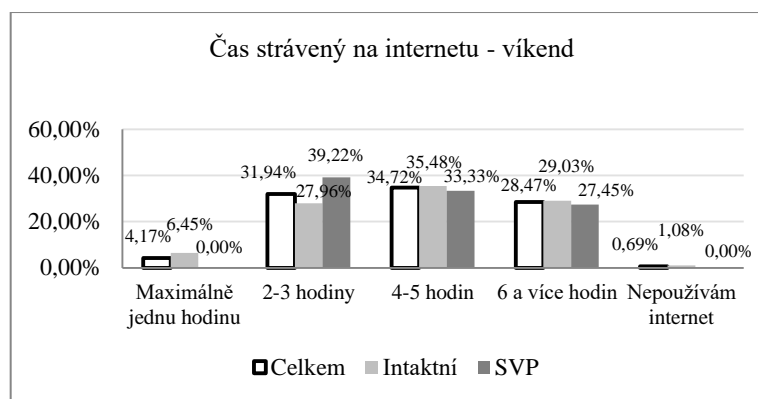
Graf č.1 a Graf č. 2: Trávení volného času ve všední den a o víkendu (vlastní zpracování)

Druhá položka v dotazníku se zaměřovala na to, **kolik času tráví respondenti na internetu ve všední den a kolik o víkendu**. V běžný všední den tráví 73 (50,69 %) respondentů na internetu 6 a více hodin, 28 (19,44 %) respondentů 4-5 hodin, 27 (18,75%) respondentů pak tráví na internetu 2-3 hodiny, 12 (8,33 %) respondentů maximálně jednu hodinu a 4 (2,78 %) respondenti odpověděli, že internet nepoužívají. O víkendu tráví 50 (34,72 %) respondentů na internetu 4-5 hodin, 46 (31,94 %) respondentů 2-3 hodiny, 41 (28,47 %) respondentů 6 a více hodin, 6 (4,17 %) tráví na internetu maximálně jednu hodinu a pouze 1 (0,69%) odpověděl, že internet nepoužívá. Porovnáme-li žáky intaktní a se SVP, zjistíme, že jsou odpovědi téměř vyrovnané. V běžný všední den tráví obě skupiny na internetu 6 a více hodin, nebo 4-5 hodin, s rozdílem, že u žáků se SVP je zastoupení v obou časech vyrovnané, zatímco u intaktních převládá, že tráví na internetu více času. Překvapivě o

víkendu tráví obě skupiny na internetu méně času, než ve všední den a žáci se SVP tráví na internetu o víkendu méně času - spíše 2-3 hodiny, než žáci intaktní – 4-5 hodin. Rozdíly v ostatních odpovědích jsou zanedbatelné.

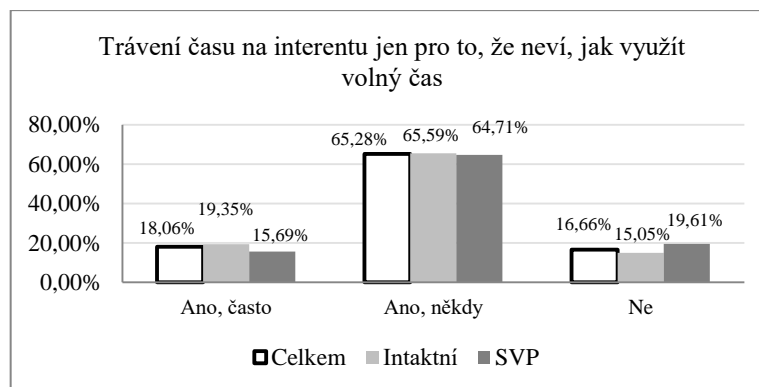

Graf č. 3: Čas strávený na internetu – všední den (vlastní zpracování)

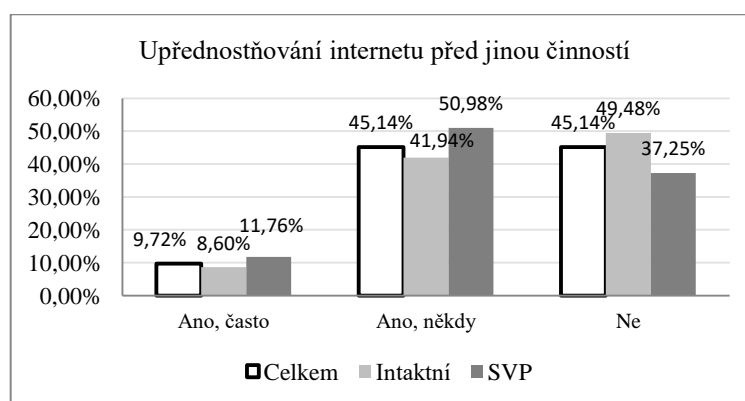
Graf č. 4: Čas strávený na internetu – víkend (vlastní zpracování)

Navazuje další položka v dotazníku, která se ptá, **zda li jsou respondenti na internetu jen pro to, že neví, jak využít volný čas**. Nejčastější odpovědí na tuto položku bylo ano, někdy 94 (65,28 %) respondentů. Druhou nejčastější odpovědí bylo ano, často 26 (18,06 %) respondentů. Ne odpovědělo celkem 24 (16,67 %) respondentů. Při porovnání odpovědí žáků se SVP a intaktních zjistíme, že u obou skupin převládá odpověď ano, někdy. Nepatrný rozdíl spočívá v tom, že žáci se SVP volili odpověď ne o něco více, než žáci intaktní, kteří zvolili odpověď ano, často.

Graf č. 5: Trávení času na internetu jen pro to, že neví, jak využít volný čas (vlastní zpracování)

Dále jsme se zaměřili na to, zdali respondenti dávají **přednost internetu před jinou činností**. Odpověď ano, někdy, zvolilo celkem 65 (45,14 %) respondentů. Stejně tak odpověď ne zvolilo 65 respondentů. Odpověď ano, často zvolilo pouze 14 (9,72 %) respondentů. U této otázky zvolilo více žáků se SVP odpověď ano, často a ano, někdy, než žáků intaktních.

Graf č. 6: Upřednostňování internetu před jinou činností (vlastní zpracování)

Osobní postoje k virtuální komunikaci a kyberprostoru.

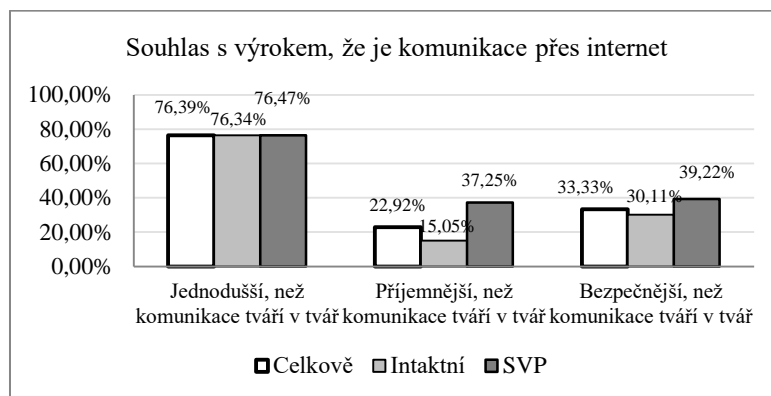
V této části zjišťujeme jednotlivými položkami, jak je virtuální komunikace vnímána, postoje k dodržování zásad v prostředí internetu a význačnost kyberprostoru pro jedince.

Položka zjišťující, **jak je virtuální komunikace vnímána**, v sobě zahrnuje více otázek. K jednotlivým tvrzením se respondenti vyjadřovali souhlasem nebo nesouhlasem.

- S výrokem komunikace přes internet je jednodušší, než komunikace tváří v tvář souhlasilo 110 (76,39 %) respondentů a pouze 34 nesouhlasilo.
- S výrokem komunikace přes internet je příjemnější, než komunikace tváří v tvář odpovědělo kladně 33 (22,92 %) respondentů a záporně 111.

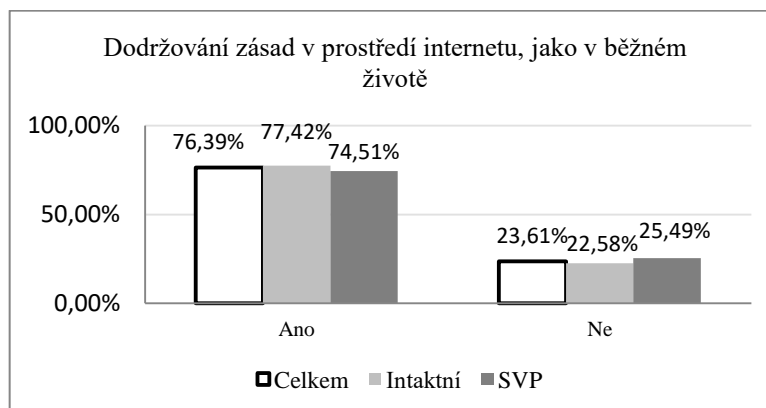
- S výrokem komunikace přes internet je bezpečnější, než komunikace tváří v tvář souhlasilo 48 (33,33 %) respondentů, záporných odpovědí zde máme 96.

Při srovnání žáků se SVP a žáků intaktních dojdeme k zajímavému zjištění. Se všemi výroky souhlasilo více žáků se SVP, než žáků intaktních.

Graf č. 7: Souhlas s výroky o komunikaci přes internet (vlastní zpracování)

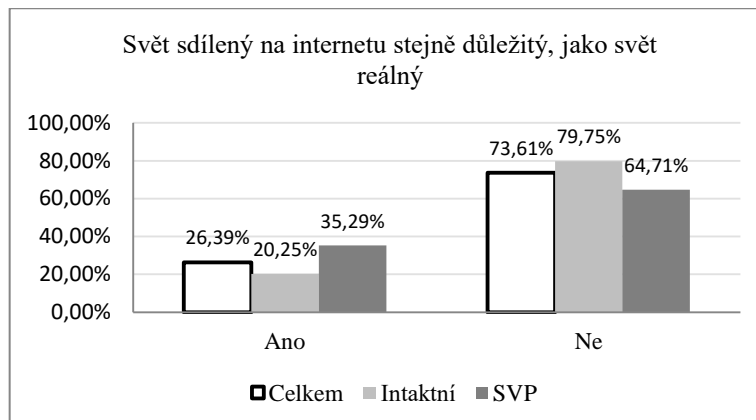
Dále jsme se respondentů dotazovali, **zdali si myslí, že je v prostředí internetu nutné dodržovat stejné zásady, kterými se běžně řídí v životě**. Na tuto položku dotazníku odpovědělo ano 110 (76,39 %) respondentů a ne 34 (23,61 %) respondentů. Zde jsou výsledky v porovnání žáků se SVP a žáků intaktních zanedbatelné. Více žáků intaktních se však domnívá, že je důležité dodržovat zásady v běžném životě, stejně tak i na internetu.

Graf č. 8: Dodržování zásad v prostředí internetu, jako v běžném životě (vlastní zpracování)

Další položka dotazníku mapovala, **zdali je svět sdílený na internetu pro jedince stejně důležitý jako svět reálný**. Na tuto položku odpovědělo celkem 106 (73,61 %) respondentů, že pro ně svět sdílený na internetu není stejně důležitý jako svět reálný a pouze 38 (26,39 %) respondentů, že je. Odpovědi obou skupin se markantně neliší, obě skupiny zvolili jako nejčastější odpověď ne, avšak četnost zastoupení odpovědi ano je u respondentů

se SVP (35,29 %) vyšší, než u respondentů intaktních (20,25%), kteří se spíše přikláněli k odpovědi ne.

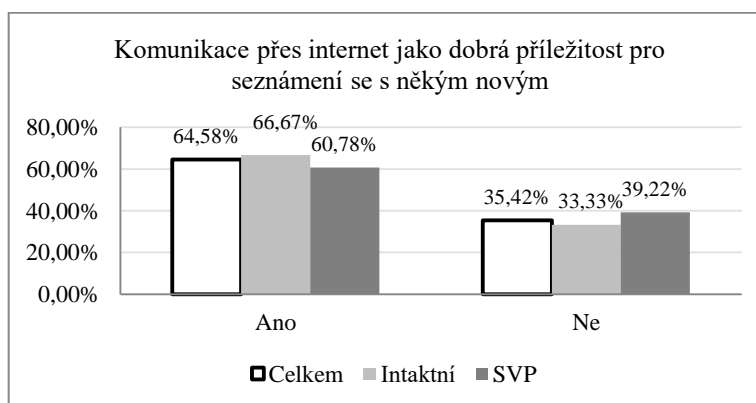

Graf č. 9: Svět sdílený na internetu stejně důležitý, jako svět reálný (vlastní zpracování)

Chování v kyberprostoru

Důležité je to, jak se jedinci v kyberprostoru chovají. Tato oblast je zjišťována několika položkami v dotazníku.

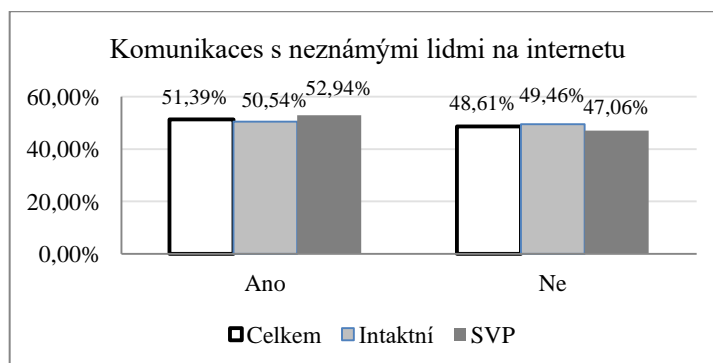
Na první položku, **zdali je komunikace přes internet dobrou možností pro seznámení se s někým novým**, odpovědělo ano 93 (64,58 %) respondentů a ne 51 (35,42 %) respondentů. Dále srovnáme výpovědi respondentů. Výsledky obou skupin jsou podobné, avšak méně žáků se SVP, než žáků intaktních si myslí, že je komunikace internet dobrá příležitost pro seznámení se.

Graf č. 10: Komunikace přes internet jako dobrá příležitost pro seznámení se s někým novým (vlastní zpracování)

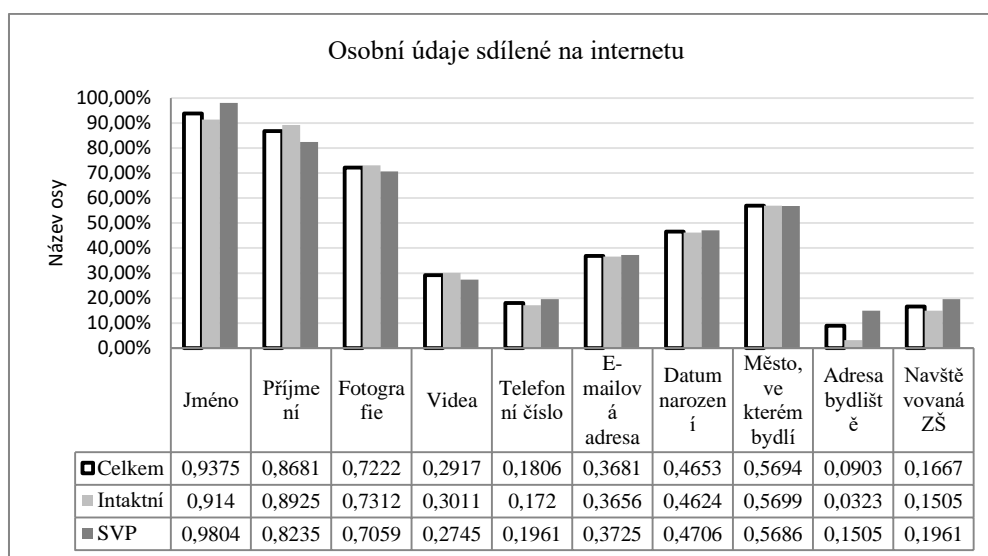
Navazuje další položka dotazníku, kde jsme se zajímali o **komunikaci s neznámými lidmi po internetu**, přičemž zde jsou výsledky poměrně vyrovnané. Celkem 74 (51,39 %) respondentů odpovědělo, že komunikuje na internetu s lidmi, které nezná osobně a 70 (48,61%) respondentů odpovědělo, že nekomunikuje. Při porovnání odpovědí žáků se SVP a

žáků intaktních zjistíme, že rozdíly jsou minimální, avšak v tomto případě odpovědělo ano, komunikují, více žáků se SVP.

Graf č. 11: Komunikace s neznámými lidmi na internetu (vlastní zpracování)

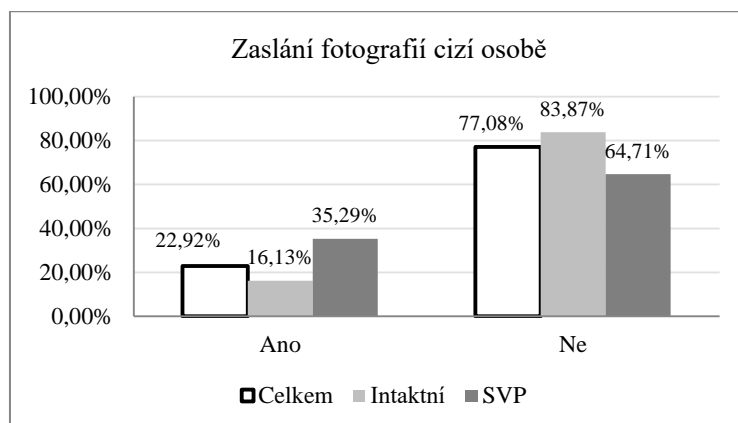
V další položce se zaměřujeme na **osobní údaje, které o sobě jednotlivci sdílejí na internetu**. Z vybraných možností jsou nejvíce sdílenými údaji jméno 93,75 %, příjmení 86,86 % a fotografie 72,22 %. Dále je to město, ve kterém jedinec žije, datum narození, e-mailová adresa, videa, telefonní číslo, název a adresa navštěvované školy. Pozitivním zjištěním je, že adresu svého bydliště sdílí pouze 9,03 % respondentů. Při srovnání obou skupin zjistíme, že jsou výsledky rozporuplné. Je patrné, že žáci se SVP sdílejí ve vyšší míře některé citlivé osobní údaje, jako je adresa bydliště, nebo také telefonní číslo, ale naopak méně sdílejí své fotografie nebo videa.

Graf č. 12: Osobní údaje sdílené na internetu (vlastní zpracování)

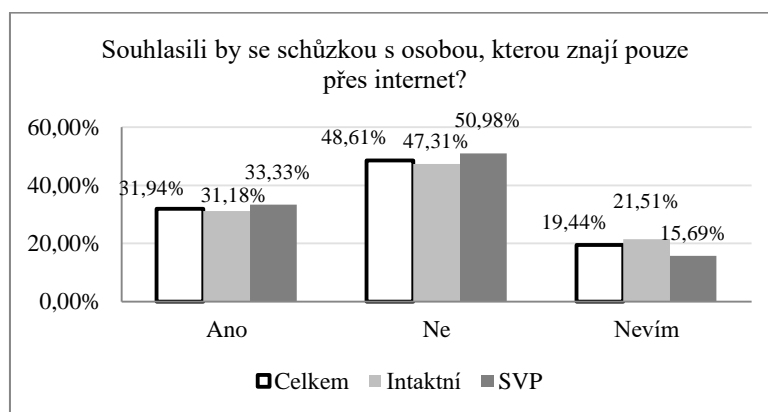
Dále jsme se respondentů ptali, **jestli někdy poslali svou fotografii osobě, kterou znají pouze přes internet**, přičemž 111 (77,08 %) respondentů odpovědělo ne a 33 (22,92 %)

respondentů odpovědělo, že ano. Na grafu níže je patrné, že respondenti, kterými jsou žáci se SVP, volili častěji odpověď ano - 18 (35,29 %), než respondenti intaktní 15 (16,13 %).

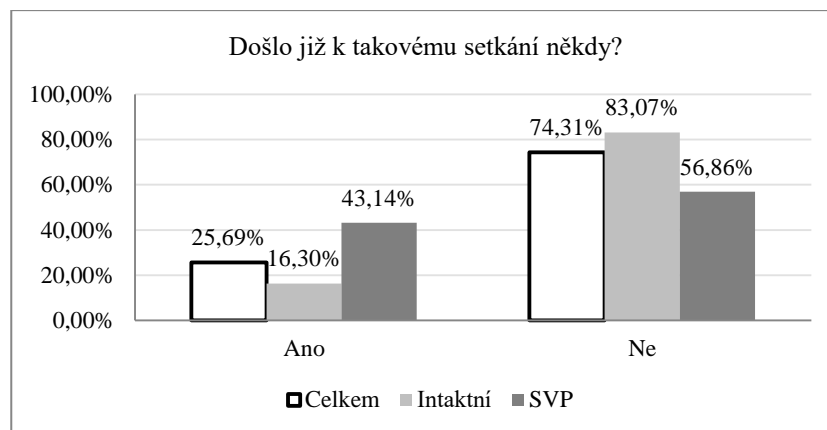
Graf č. 13: Zaslání fotografií cizí osobě (vlastní zpracování)

Jako další nás zajímalo, **jestli by jedinci šli na osobní schůzku, kterou jim nabídl někdo, koho znají pouze přes internet.** Na tuto otázku odpovědělo 70 (48,61 %) respondentů ne, 46 (31,94 %) respondentů ano a 28 (19,44 %) respondentů zvolilo odpověď nevím. Rozdíly mezi oběma skupinami jsou minimální, avšak jedinci se SVP volili odpověď ne častěji, než žáci intaktní.

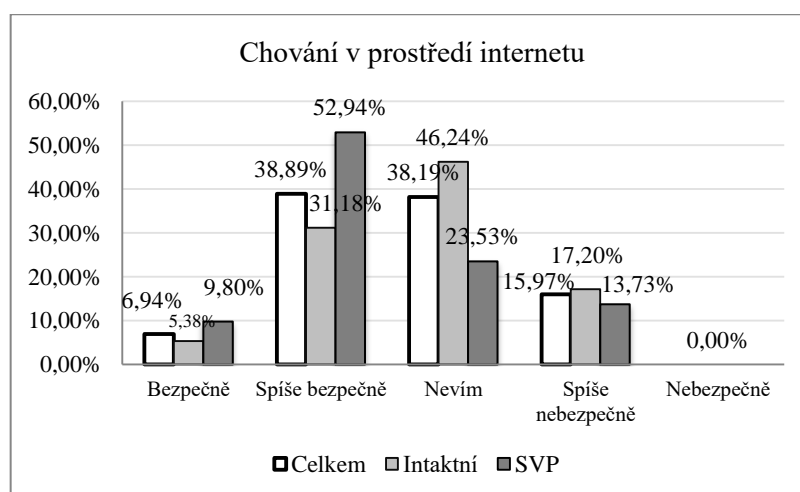
Graf č. 14: Souhlasili by se schůzkou s osobou, kterou znají pouze přes internet?(vlastní zpracování)

Na tuto položku v dotazníku navazuje otázka, která zjišťuje, **jestli už k takovému setkání někdy došlo.** Odpověď ano zvolilo 37 (25,69 %) respondentů, odpověď ne 107 (74,31 %). Zajímavé je zjištění, že přesto, že obě skupiny volili častěji odpověď ne, nalezneme nezanedbatelné rozdíly v odpovědích. Četnost odpovědi ano činí u žáků se SVP 43,14 %, u žáků intaktních pouze 16,30 %.

Graf č. 15: Došlo již někdy k setkání s neznámou osobou z internetu? (vlastní zpracování)

Poslední, významnou položkou dotazníku z této oblasti byla otázka, která zjišťovala, **jestli jedinci vnímají své chování v prostředí internetu jako bezpečné**. Z několika nabízených možností odpovědělo 56 (38,89 %) respondentů, že vnímají své chování jako spíše bezpečné, 55 (38,19 %) respondentů odpovědělo nevím, 23 (15,97 %) respondentů odpovědělo spíše nebezpečně, 10 (6,94 %) respondentů vnímá své chování jako bezpečné a žádný z respondentů ne zvolil možnost odpovědi nebezpečné chování. Zajímavé je rozložení odpovědí respondentů se SVP a intaktních, kde se četnost odpovědí výrazně liší a vypovídá o tom, že žáci se SVP své chování na internetu vnímají ve vyšší míře jako bezpečné. U respondentů se SVP 52,94 %, převládá odpověď - chovám se spíše bezpečně, u respondentů intaktních 46,24 % převládá odpověď nevím.

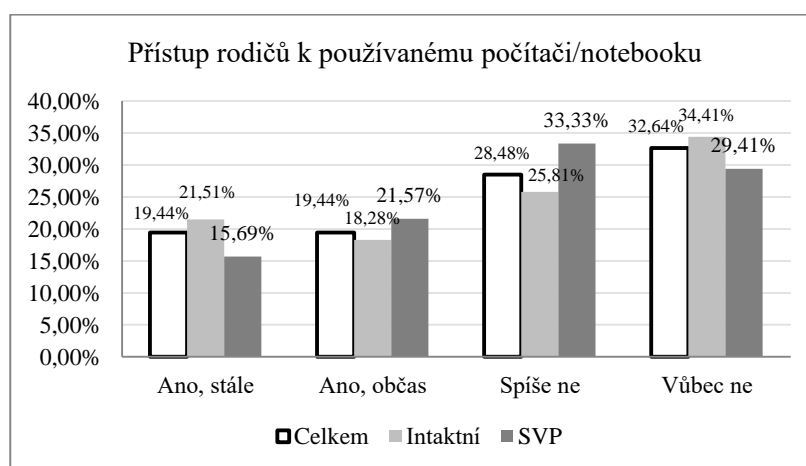
Graf č. 16: Chování v prostředí internetu (vlastní zpracování)

Působení prevence a její rozsah

Působení prevence a její rozsah byl rovněž zjišťován několika položkami dotazníkového šetření.

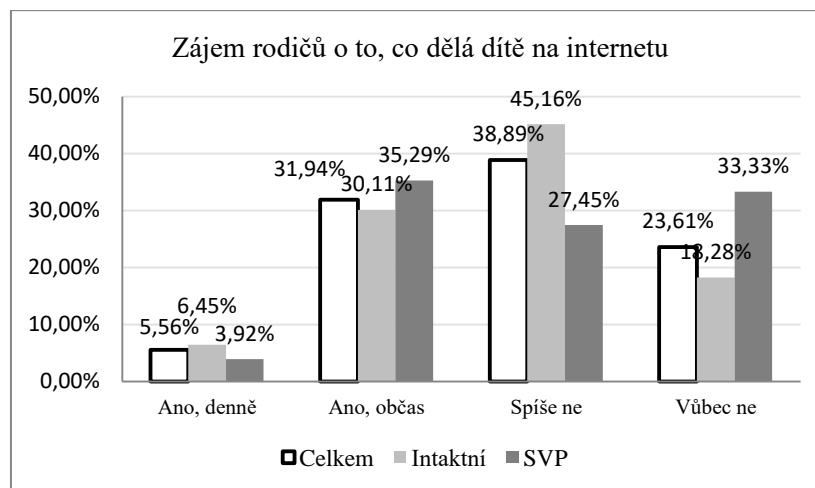
kteřá se orientuje na znalost rizik VK a na působení rodičů a školy v oblasti prevence.

Na otázku, jestli **mají rodiče přístup k počítači/notebooku, který používají**, odpovědělo 47 (32,64 %) respondentů vůbec ne, 41 (28,47 %) odpovědělo spíše ne, 28 (19,44 %) respondentů odpovědělo ano stále a ano občas. Rozložení odpovědí respondentů se SVP a intaktních vypovídá o tom, že rodiče žáků se SVP mají ve vyšší míře přístup k internetu/notebooku, který jejich dítě používá. Respondenti se SVP se přikláněli k odpovědi spíše ne (33,33 %), oproti tomu respondenti intaktní volili v převážné většině odpověď vůbec ne, s četností (34,41 %). Rovněž je patrný rozdíl u odpovědi ano, stále, kterou žáci intaktní (21,51 %) volili ve vyšší míře, než žáci se SVP (15,69 %)

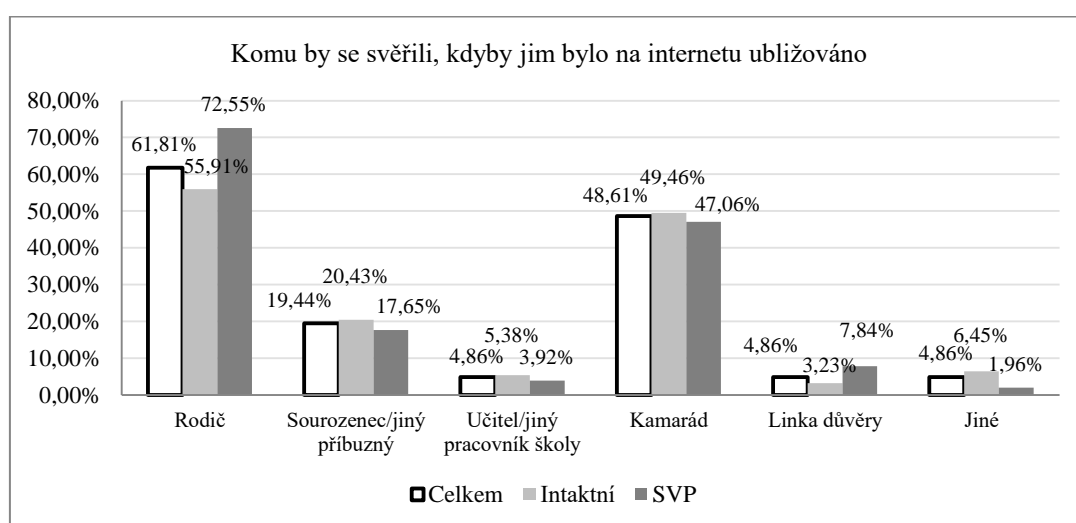
Graf č. 17: Přístup rodičů k používanému počítači/notebooku (vlastní zpracování)

Při zjišťování **zájmu rodičů o to, co jejich dítě dělá na internetu**, vybírali respondenti z několika možností. 56 (38,89 %) respondentů odpovědělo, že se rodiče spíše nezajímají o to, co dělají na internetu, 46 (31,94 %) respondentů odpovědělo, že se rodiče občas zajímají, Odpověď ano denně, zvolilo 8 (5,56 %) respondentů a odpověď vůbec ne zvolilo 34 (23,61 %) respondentů. Četnosti odpovědí žáků se SVP jsou nejvyšší u odpovědi ano, občas (35,29 %), u žáků intaktních u odpovědi spíše ne (45,16 %). Zajímavé je zjištění, že je druhou nejčastější odpovědí u žáků se SVP je odpověď vůbec ne, kde je patrný rozdíl v porovnání se žáky intaktními, kteří druhou nejčastější odpovědí zvolili ano, občas.

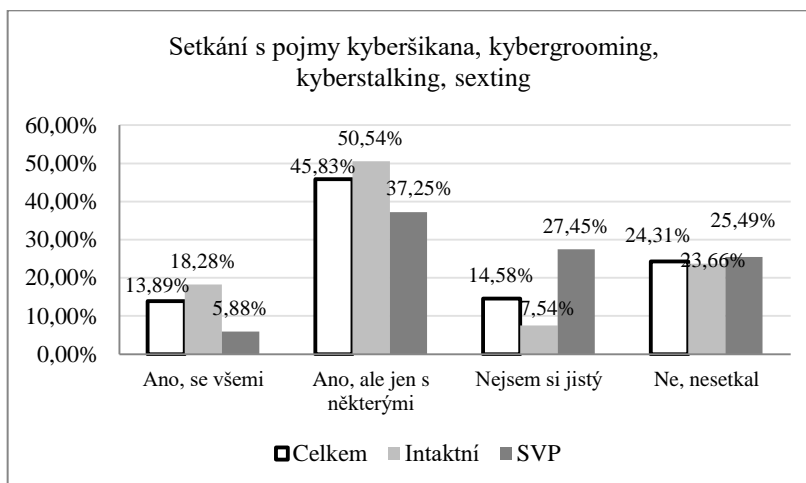
Graf č. 18: Zájem rodičů o to, co dělá dítě na internetu (vlastní zpracování)

Další položka dotazníku zjišťovala, **komu by se svěřili, kdyby jim na internetu někdo ubližoval**. Tato položka obsahovala několik možností odpovědí a respondenti měli možnost zvolit více odpovědí najednou. Velmi pozitivní je, že rodičům by se svěřilo 89 (61, 81 %) respondentů, kamarádům by se svěřilo 70 (48,61 %) respondentů, sourozenci, nebo jinému příbuznému 28 (19,44 %) Naopak nejméně respondentů 7 (4,86 %) by se svěřilo na lince důvěry a stejně tak učitelům. Rovněž 7 (4,86 %) respondentů zvolilo možnost odpovědi jiné, kde uvedli, že by se svěřili Policii ČR. Obě skupiny respondentů upřednostňovali odpověď, že by se svěřili rodičům, poté kamarádům. Zatímco respondenti se SVP důvěřují více rodičům (72,55%), tak intaktní důvěřují rodičům ve stejné míře jako kamarádům. Zatímco četnost odpovědí u žáků intaktních je téměř vyrovnaný u obou odpovědí, tak u žáků SVP je patrné, že důvěřují více rodičům (72,55%), než kamarádům (47,06 %).

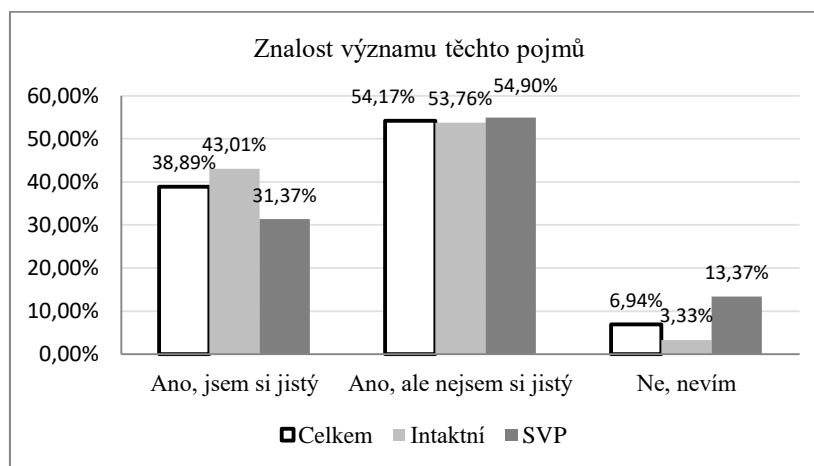
Graf č. 19: Komu by se svěřili, kdy jim bylo na internetu ubližováno (vlastní zpracování)

Dále jsme se zajímali, zdali se respondenti někdy **setkali s pojmy kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking, nebo sexting**. U této položky měli respondenti opět na výběr z více odpovědí, přičemž nejvíce respondentů 66 (45,83%) odpovědělo ano, ale jen s některými. Poté 35 (24,31 %) respondentů odpovědělo, odpovědělo, že se se zmíněnými pojmy nesetkali. Odpověď nejsem si jist, zvolilo 21 (14,58 %) respondentů a nejméně, 20 (13,89 %) odpovědělo ano, se všemi. Porovnáme-li obě skupiny, je z grafu níže patrné, že si žáci se SVP jsou méně jisti, než žáci intaktní, zdali se s pojmy setkali, nebo nesetkali.

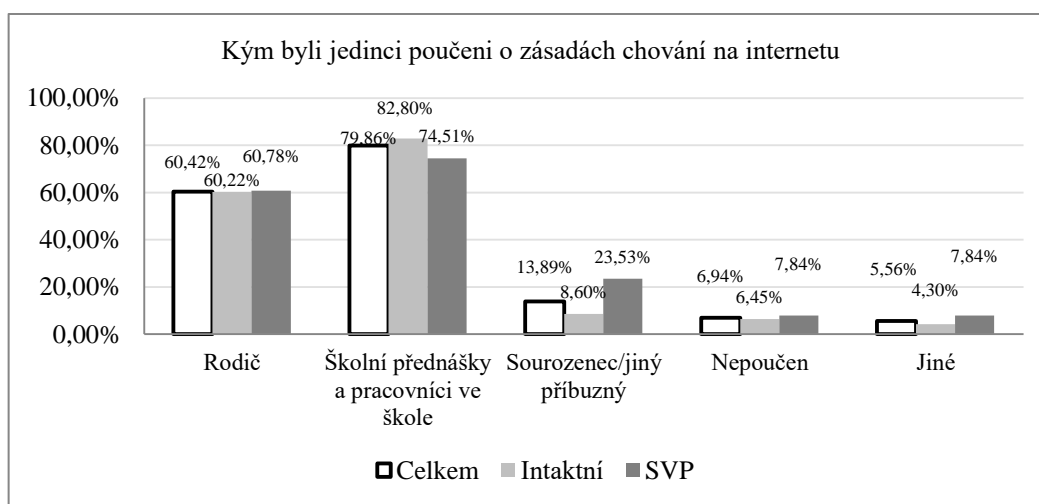
Graf č. 20: Setkání s pojmy kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking, sexting (vlastní zpracování)

V návaznosti na předchozí otázku jsme zjišťovali, **zdali jedinci ví, co tyto pojmy znamenají**. 78 (54,17 %) respondentů si není jisto, co zmíněné pojmy znamenají, 56 (38,89 %) si je jisto a pouze 10 (6,94 %) respondentů odpovědělo, že neví. Porovnáme-li obě skupiny, zjistíme, že se četnosti odpovědí neliší od předchozí otázky a respondenti se SVP znají v menší míře význam těchto pojmů.

Graf č. 21: Znalost významu pojmů (vlastní zpracování)

Poslední položka dotazníku zjišťovala, **kým byli jedinci poučeni o zásadách bezpečného používání internetu a o rizicích internetové komunikace**. Respondenti měli možnost zvolit více odpovědí. Celkem 115 (79,86 %) respondentů bylo poučeno školními přednáškami a pracovníky ve škole, 87 (60,42 %) respondentů bylo poučeno rodiči, 20 (13,89 %) respondentů odpovědělo, že bylo poučeno sourozencem, nebo jiným rodinným příbuzným a pouze 10 (6,94 %) respondentů odpovědělo, že poučeno nebylo. 8 (5,56 %) respondentů zvolilo odpověď jiné, kde respondenti uváděli, že se poučili sami, na internetu. Z grafu je patrné, že se obě skupiny přikláněly k odpovědi, žáci byli poučeni školními přednáškami/ pracovníky ve škole a následně rodiči. Rozdíl nalezneme v četnosti u odpovědi sourozenec/jiný příbuzný, která u žáků se SVP činí 23,53 % a u žáků intaktních 8,60 %.

Graf č. 22: Kým byli jedinci poučeni o zásadách chování na internetu (vlastní zpracování)

3.6.2 Induktivní statistika a ověřování platnosti hypotéz

Induktivní statistika je založena na principu vyvozování závěrů o celku na základě vlastností jeho jednotlivých částí. Úkolem induktivní statistiky je zjistit, zdali je nebo není mezi sledovanými jevy – proměnnými, vztah. (Chráška, 2016)

Pro ověření platnosti stanovených hypotéz, byla použita statistická metoda pro analýzu nominálních dat a to pomocí funkce CHITEST v Microsoft Excel a zvolené hladině významnosti $\alpha = 0,05$. Výsledkem statistické funkce CHITEST je signifikance χ^2 . Je-li zjištěna signifikance menší, než hladina významnosti (p-hodnota), omítáme H_0 a přijímáme H_A (Chráška, 2016).

H1: Předpokládáme, že žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let se speciálními vzdělávacími potřebami si jsou vědomi možných rizik kyberprostoru a virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.

Znění výzkumné hypotézy:

- **H0:** Žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let se speciálními vzdělávacími potřebami si jsou vědomi možných rizik kyberprostoru a virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.
- **HA:** Žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let se speciálními vzdělávacími potřebami si nejsou vědomi projevů rizik rizikové virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.

Na základě určených očekávaných četností u jednotlivých odpovědí, bylo přistoupeno k výpočtům (viz příloha č. 3). Výsledkem CHITESTU a analyzované hodnoty signifikance, která činí 0,003345, je, že mezi sledovanými jevy existuje statisticky významný rozdíl. Přijímáme tedy alternativní hypotézu.

Signifikance χ^2 testu (p-hodnota): 0,003345

Porovnáme s hodnotou 0,05

χ^2 0,05 (p-hodnota)	0,003345
---------------------------	----------

Závěr: Zamítáme H0, neboť byla potvrzena HA - Žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let se speciálními vzdělávacími potřebami si nejsou vědomi projevů rizik rizikové virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.

H2: Předpokládáme, že účinnost prevence působí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.

Znění výzkumné hypotézy:

- **H0:** Prevence působí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.
- **HA:** Prevence nepůsobí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.

Na základě vypočítaných očekávaných četností u jednotlivých odpovědí, bylo přistoupeno k výpočtům. Výsledkem CHITESTU a analyzované hodnoty signifikance, která

činí 0,033177, je, že mezi sledovanými jevy existuje statisticky významný rozdíl. I v tomto případě přijímáme alternativní hypotézu.

Signifikance χ^2 testu (p-hodnota): 0,033177

Porovnáme s hodnotou 0,05

χ^2 0,05 (p-hodnota)	0,033177
---------------------------	----------

Závěr: Zamítáme H_0 , neboť byla potvrzena H_A - Prevence nepůsobí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.

3.6.3 Analýza kvalitativních dat procesem kódování

Po dotazníkovém šetření a následné statistické analýze získaných dat, byly realizovány a analyzovány polostrukturované rozhovory. Stejně tak, jak se liší povaha obou výzkumů, se liší proces zpracování jejich dat. Proces zpracování kvalitativních dat se odehrává v rámci několika, na sobě vázaných operací (Skutil, 2011). Rozhovory byly zaznamenány a následně přepsány do textového procesoru formou doslovné transkripce.

Strauss a Corbinová (str. 39, 1999), popisuje analýzu kvalitativních dat procesem kódování. „Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby.“ Dále rozlišuje tři hlavní typy kódování – otevřené, axiální a selektivní.

Pro lepší orientaci v této práci a zajištění anonymity, byly jednotlivým informantům přiřazeny kódy - písmeno I jako informant a byli očíslováni od jedničky do desítky.

Informanti - žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, dle charakteru potíží I1 – I10:

Informant	Pohlaví	Obtíže	Stupeň PO
I1	Chlapec	dysgrafie, dysortografie, dyslexie	2.
I2	Chlapec	úroveň rozumových schopností v pásmu podprůměru	2.
I3	Chlapec	dyslexie, oslabení fonemického sluchu, zraku a vizuomotoriky	2.
I4	Chlapec	porucha pozornosti s hyperaktivitou, dyslexie a dysgrafie	2.

I5	Chlapec	mírné specifické poruchy učení, vada řeči	2.
I6	Chlapec	rozumové schopnosti v rámci podprůměru, obsedantně kompulzivní porucha, poruchy pozornosti	3.
I7	Chlapec	úroveň rozumových schopností v pásmu podprůměru	2.
I8	Dívka	úroveň rozumových schopností v pásmu podprůměru, porucha pozornosti s hyperaktivitou	3.
I9	Dívka	dyslexie, dysgrafie	2.
I10	Dívka	dyslexie, dysortografie, dysgrafie	2.

Tabulka č. 3: Charakteristika výzkumného souboru kvalitativně orientovaného výzkumu (vlastní zpracování)

Procesem kódování vznikly následující kategorie:

- **Internet jako výplň volného času a motivace**
- **Virtuální komunikace jako rychlý prostředek/pomocník, který oddaluje a zároveň sblíží lidi okolo sebe**
- **Uvědomění si rizik, avšak neschopnost jejich identifikace**
- **Internet jako zdroj hádek a forma trestu**
- **Potřeba více zájmu ze strany rodičů a společně stráveného času**
- **Rodič cizincem v prostředí internetu a při využívání technologií**

Internet jako výplň volného času a motivace

Volný čas zaujímá v období dospívání důležitou roli. Napomáhá k naplnění důležitých vývojových úkolů a k utváření osobnosti adolescenta. Proto je způsob, jakým jedinci tráví svůj volný čas zcela zásadní pro správný vývoj adolescenta.

Z výpovědí všech informantů vyplynulo, že je využívání internetu spolu se službami, které nabízí, nejčastější způsob trávení volného času a to i tehdy, mají-li nějaké záliby a navštěvují nějaký kroužek. Zároveň je to vždy snadno dostupná možnost, jak strávit volnou chvíli, bez nutnosti domluvy s někým dalším. (I1) „*Tak já si to většinou zapnu hned, jak přijdu domů ze školy, abych se nenudil, a jsem tam až do večera pokud nejde někdo ven. O víkendu tam jsem déle, někdy celé dny.*“ (I2) „*Když se moc nudím, tak jsem na internetu*

klidně i celý den, ale když ne tak jsem tam jen tak 3 až 4 hodiny. O víkendu je to déle.“ (I3) „Většinou jsem na internetu a když se domluví s kamarády, tak jsem s nimi venku. Nejráději se ale věnuju tomu karate, na internetu jsem z nudy.“ (I7) „Já bych šel ven, ale nikdo nemá čas, protože jsou všichni u počítače a hrají, tak hraju taky.“ (I9) „No tak nenudím se a uklidňuje mě to, co někdo postne.“ Informantů jsme se také ptali, jak tráví svůj volný čas o přestávce ve škole. Z výpovědí všech informantů vyplynulo, že se zejména nudí, jelikož jim byly zakázány mobilní telefony. Taktéž informanti zmiňovali, že žáci o přestávkách víc zlobí, než tomu bylo před zákazem telefonů. Zákaz mobilních telefonů hodnotí tedy záporně. (I1) „O přestávkách je nuda, dříve, jsme hráli hry na mobilu, teď každý buď sedí, nebo dělá bordel.“

Zajímavým zjištěním je, že pouze čtyři z deseti informantů uvedli, že se ve svém volném čase mimo internetu věnují nějaké zálibě, nebo návštěvě kroužku. (I3) „No věnuji se karate ... už od školky se tomu věnuji a jde mi to. (I4) „Hraju fotbal, tak trávím svůj volný čas a chtěl bych být slavným fotbalistou, žít s tím.“ (I8) „...já si ráda kreslím...ale nikde do kroužku nechodím, prostě jen tak, pro radost. Rodičům to dělá radost, mamka si to pak vystaví v práci.“ (I9) „...tancuji hip hop, ale jen tak jako s kamarády.“

Adolescenty na internetu láká většinou příležitost, že mohou dělat to, co zrovna chtějí, na co mají náladu. Vybrat si okruh zábavy, který je zajímavá nejvíce a to tehdy, když sami chtějí, když mají náladu. Nejčastější aktivitou, realizovanou na internetu je hraní on-line her, komunikace s přáteli a brouzdání po sociálních sítích. Všichni informanti mužského pohlaví uvedli, že na internetu hrají hry. Děvčata také hrají hry, ale spíše se na internetu věnují sociálním sítím. (I10) „...někdy chatuji, a někdy jen tak koukám co je nového, většinou z nudy.“ (I7) „... počítají se i počítačové hry k zábavě na internetu?...já moc ty sociální sítě nesleduju, ale je fajn že můžu vidět, jak se ostatní mají a co je nového. U těch her záleží, jestli máme písemku další den nebo ne, ale jinak hraju tak ty čtyři hodiny.“ (I1) „Většinou hraju hry, projíždím Instagram, nebo Facebook, podle nálady.“ (I3) „Hraju hry s kamarády, je nás víc kteří hrajeme jednu hru... je tam taková skupina ve které jsme a můžeme spolu komunikovat během toho, pak se o tom bavíme i ve škole a radíme se jak co udělat. (I9) „Já jsem taková, jakože spíš jsem online pořád...když třeba přijdu ze školy a jsem doma, tak si jdu psát s ostatními, mezi tím třeba uklízím a už zase jdu na mobil.“

Tato kategorie v sobě zahrnuje také otázku, zaměřenou na to jak internet ovlivňuje jejich volný čas a život. Zajímavým zjištěním je také, že se někteří informanti (celkem 6)

zmínili o tom, že je pro ně internet v určitém ohledu zdrojem motivace a přináší jim něco do života. Zjištění se liší zejména v závislosti na pohlaví. (I9) „*spíše mi to pomáhá jako do života...když dám svoji fotku na internet a někdo to olajkuje, cítím se atraktivní....takhle to vnímám, že je prostě o mě zájem.*“ (I3) „...*mě ty hry motivují, vím, co budu dělat zítra, jak přijdu ze školy a přes den se můžu podívat na internetu na nějakou strategii* (I7) „...*když mi to jde a vyhrávám, cítím se pak klidnější a jde mi to i lépe ve škole.*“ (I5) „*já si třeba projíždím ty fotky holek na Instagramu a inspiruje mě to a třeba si pak říkám, jak bych chtěla vypadat, nebo co si koupit, nebo že třeba začnu cvičit.*“ Ovšem někteří informanti se zmínili také o tom, že jim internet krade čas (I1) „*myslím, že ovlivňuje... zkracuje čas.*“ (I10) „*no, asi spíš to má vliv na ten čas, který tam stráví.*“

Virtuální komunikace jako rychlý prostředek/pomocník, který sblížuje a zároveň oddaluje lidi okolo sebe

Virtuální komunikace jako stěžejní oblast zájmu této práce, má jako vše v životě, své výhody a nevýhody. Do kategorie virtuální komunikace jako rychlý prostředek/pomocník, který oddaluje a zároveň sblížuje, jsou zahrnuty výpovědi, zaměřené na vnímání výhod a nevýhod virtuální komunikace, včetně toho, zda má internet něco, co mohou jedinci postrádat v reálném životě. Shrňme-li výpovědi informantů, kladem virtuální komunikace je, že nám umožní být v rychlém kontaktu s ostatními tehdy, když chceme nebo potřebujeme a bez nutnosti vynaložení větší snahy na náš projev, což je v reálném životě nutné. (I8) „...*že když potřebujete něco hned vyřídit, tak nepotřebujete na toho člověka čekat třeba 3 dny, než se třeba ozve, nebo může za vámi přijít, nebo vy za ním... že mu to můžete rovnou sdělit.*“ (I10) „... *když má člověk k dispozici data, může si kdykoliv s někým psát. Třeba když jsem někde, kde si nemám co říct a nikdo se mnou nebaví tak si zapnu Facebook a píšu si tam.*“ (I2) „... *taky je to takové intimnější, nemusím mít strach, jestli něco řeknu špatně a víc toho pak řeknu...nejsem nervózní.*“

Zároveň je kladem možnost, být alespoň virtuálně na blízku a v kontaktu s lidmi ve chvílích, kdy je vzájemně od sebe dělí dálka. (I1) „*Tak třeba když já, nebo ostatní někam odjedou někam daleko, třeba na dovolenou tak abychom se mohly spojit atd.*“ (I9) „*No třeba jakože když se s někým bavím a třeba potom se odstěhuje dál, tak se aspoň trošku můžeme spojit.*“

Druhou stranou virtuální komunikace jsou její negativa. Více, než polovina informantů (7 informantů) ve svých výpovědích zmínilo, že negativa virtuální komunikace mohou spočívat v rizicích, se kterými se při ní mohou setkat. (I9) *„Že tam je hodně úchylů... No prostě já jsem se bavila s nějakým klukem a on mi připadal úplně normální. Říkám, takže asi bude dobrý kámoš. A pak prostě jsem nastartovala ten video-chat a on tam byl nahej.“* (I8) *„Že si to každý může ty zprávy jako okopírovat a může si je aj vyfotit a může je potom k něčemu využívat.“*

Ještě více akcentovanou odpovědí bylo také to, že virtuální komunikace lidi od sebe oddaluje, to co by si mohli sdělit tváří v tvář, si raději sdělí přes ICT, neboť je to snadnější a rychlejší. Ovšem někteří zmínili jako negativum pouze tento faktor, bez uvědomění rizik. (I1) *„Mě se zdá, že to oddaluje ty lidi, nemáme takové vztahy.“* (I3) *„těch nevýhod je málo... třeba že jsou všichni víc doma a není taková sranda.“*

Uvědomění si rizik, avšak neschopnost jejich identifikace

Do kategorie uvědomění si rizik, avšak neschopnost jejich identifikace, jsou zahrnuty zejména výpovědi, vztahující se na konkrétní hrozby virtuální komunikace, tedy jejich znalost, jejich řešení a otázky vztahující se na prevenci, se kterou se setkali. Z výpovědí informantů vyplynulo, že ví o tom, že v prostředí internetu při virtuální komunikaci existují hrozby, se kterými se mohou setkat. Zajímavým zjištěním však je, že je nedokáží identifikovat a následně přesně odhadnout, jak by se v prostředí internetu chovat měli a jak ne. (I1) *„Oni nám to říkali, co všechno se může stát a že si na to máme dávat pozor, to vím, že existují nějakí ti úchyláci... třeba nějaká ta šikana.“* (I10) *„To jsme měli na té přednášce, že nás může někdo šikanovat, nebo chtít fotky...ale já to nijak neřeším na těch sociálních sítích, že bych třeba o sobě říkala méně, ještě se mi to nestalo.“* (I2) *„...třeba že mi bude psát někdo, kdo se vydává za někoho jiného, ale to já bych to poznal... to poznám, když jsem se takto sešel s jedním klukem ze hry, měl takový dětský jméno, to by žádného úchyla nenapadlo.“* (I7) *„O tom jsem nikdy neslyšel, ale asi to na nějaké té přednášce bylo... byl tu nějaký policajt, který nám o tom říkal, ale spíš jen o té kyberšikaně.“* (I9) *„...jojo, fotky i videa přidávám, třeba když jdeme s holkami někam ven, tak to vždycky zdokumentujeme a přidáme na Instagram.“*

Všichni informanti uvedli, že se škola na prevenci v oblasti rizik virtuální komunikace zaměřuje, že byli poučeni již několikrát. Taktéž většina uvedla, že ví, jak by se zachovala v případě, kdyby je někdo na internetu obtěžoval, a na koho se mají v případě, že by to

přerostlo do krajních mezí obrátit. Ovšem při otázce, zdali byli poučeni o rizicích rodiči, odpověděla polovina informantů ano a polovina ne. (I10) „*abychom o tom problému něco řekli a věděli, co máme udělat, tak byla dostatečná.*“ (I4) „*ten policajt třeba říkal, že když se nám něco takového stane, třeba že někdo někde dá naši fotku, tak se raději máme nechat ztrapnit, nechat tu fotku tam a říct to někomu, než abychom z toho měli deprese a byli šikanovaný víc a víc.*“ (I5) „*Vůbec jsem nebyl poučen ... no jenom jako když máma uvidí třeba něco ve zprávách, že se něco takového stane, tak vždycky mě na to tak upozorní ale jinak moji rodiče jako nejsou vůbec nějakí internetoví maniaci, to jsou takový ti... no prostě jsou už starší.*“

Internet jako zdroj hádek a forma trestu

Kategorie internet jako zdroj hádek a forma trestu v sobě zahrnuje výpovědi týkající se reakcí rodičů na čas strávený u internetu, nastavených pravidel ze strany rodičů a jejich dodržování a tresty ze strany rodičů, včetně toho, jakým způsobem se to projevuje. Jak již vyplynulo z dotazníkového šetření a z rozhovoru, tráví děti v prostředí internetu mnoho času a často je pro ně jedinou zálibou. Jak se ale k tomu staví rodič?

Téměř všichni informanti se shodli ve svých výpovědích v tom, že je internet také doma zdrojem hádek a zároveň forma trestu, kterou rodiče využívají tehdy, když dítě dostane špatné známky, nedodrží stanovená pravidla, nebo je neposlušný. Z dotazu, zaměřeného jak reagují rodiče na to, když jejich dítě tráví čas na internetu, vyplynulo, že se to rodičům nelíbí. (I4) „*Řeší jen ten čas, který u toho strávím, nadávají na to.* (I7) „*Nelíbí se jim to a od včerejška řekli, že budou přísnější pravidla.*“ (I6) „*tak jako ne, že by jim to přímo vadilo, ale jsou raději, když jsem s nimi někde, tak mi vždycky řeknou, ať u toho nesedím a mně to vadí, protože mám třeba rozehranou hru.*“ Pouze 3 informanti odpověděli, že mají doma nastavená pravidla, ohledně trávení času na internetu a plnění povinností. (I5) „*Já mám vždycky jako pravidlo, že musím vždycky končit nějakou dobu tak mě na to vždycky tatka upozorní a já to vypnu.*“

Informanti dále uváděli, že rodiče využívají jako trest zákaz internetu. (I9) „*mamka mi třeba když něco udělám, vždycky třeba na týden vezme x-box, nebo mi zablokuje přístup k internetu.*“ (I3) „*Hlavně za špatné známky mi rodiče zakáží být na počítači.*“

Potřeba více zájmu ze strany rodičů a společně stráveného času

Rodič představuje v oblasti prevence rizik virtuální komunikace zcela nezastupitelnou roli. V této kategorii jsou zahrnuty zejména výpovědi na otázky týkající se vztahů s rodiči, pochvaly, trávení společného volného času, přístupy rodičů k trávení času na internetu. Z výpovědí informantů vyplynulo, že polovina informantů má s rodiči určité rituály, v rámci kterých společně tráví čas. Jsou jimi zejména společné výlety, nebo pravidelné návštěvy prarodičů o víkendu a společné nedělní obědy. Naopak druhá polovina uvedla, že s rodiči nijak pravidelně netráví svůj volný čas, byť by o to měli zájem. (I4) „*Každý víkend jedeme za babičkou a dědou většinou, tam jsme taky na oběd všichni a přespíme tam.*“ (I8) „*já trávím čas po škole i o víkendu spíše s kamarády...mamka je pořád s tím svým novým přítelem a moc času spolu netrávíme.*“

Informanti se ve svých výpovědích dále shodují v tom, že by si přáli více zájmu od svých rodičů a více společně stráveného času. Mnohdy rodiče nemají moc času a jsou raději, když si jejich děti dělají svoje aktivity. (I2) „*...s rodinou jako přes týden skoro vůbec nejsem, protože moji rodiče jsou vždycky dlouho v práci a pak pracují doma. Vždycky je uvidím ráno nebo v noci, to mě štve. Anebo já jsem taky pryč, na tom tréninku ...takže vždycky se sejdeme v noci a víkendech jsou rodiče už úplně vyčerpaní, takže se jim většinou nechce nic dělat.*“ (I1) „*Já bych třeba chtěl, ať se víc taťka zajímá, vidíme se málo a vždycky to dopadne tak, že se pohádáme.*“ (I8) „*...kdyby se mnou mamka trávila víc času, asi bych netrávila tolik času venku a na internetu.*“ (I5) „*Táta aby se víc zajímal o rodinné věci, protože je dost takový... on je rybář, on je opravdu vášnivý rybář...on bývá na týden pryč na závodech rybářských, takže vždycky, když chceme někam s ním jet, tak on vždycky radši je v práci nebo na rybách.*“

Jedním z negativních aspektů je, že mají děti pocit, že jsou svými rodiči málo chváleni a oceňováni. Děti se domnívají, že rodiče berou jejich úspěchy spíše jako samozřejmost. (I5) „*No jako občas mě mamka pochválí třeba za to, když vyhraje zápas ale to spíš dříve, taťka třeba vůbec.*“ (I1) „*...mno...nechválí mě, ono ani není za co, mám špatné známky a pomáhat doma musím.*“

Co se týká zájmu o to, co jedinci dělají na internetu, více než polovina informantů (6 informantů) odpověděli, že se rodiče občas zeptají, s kým si píšou, nebo co na tom internetu dělají, ale to zejména tehdy, když na něm tráví moc času. Zbytek informantů uvedlo, že se rodiče vůbec nezajímají o to, co dělají na internetu, že jim rodič věří. (I5) „*rodičům je jedno,*

s kým si píšu, nebo co tam dělám... oni řeší spíš ten čas... že tam třeba jsem moc dlouho. (I1) moc se nezajímají...nezajímají.“ (I8) „mamka mi asi věří, nezajímá se.“

K otázce komu by se svěřili, nebo si šli pro radu, když se něco děje, převládala odpověď, že rodičům. V tomto se shodli téměř všichni informanti, kromě 1, který odpověděl, že nemá s rodičem dobrý vztah. Avšak zároveň by více než polovina informantů (6) šla za rodičem až ve chvíli, když by se jednalo o něco vážného, něco s čím si nemohou pomoci sami nebo jim s tím nemohou pomoci kamarádi, nebo také sourozenec. Při této otázce bylo pojednáno mimo jiné i o tom, komu by se svěřili, kdyby je na internetu někdo obtěžoval. (I9) *„Moje kamarádka, která s námi chodí ven, a jsme sestřenice, já ji věřím... no chvíli bych to jakože tajila ale jak by prostě už šlo do tuhého, tak bych jí to řekla. Jakože první bych se jako zastyděla před mámou, že jsem si vůbec s někým takovým psala.“ (I5) „já bych se svěřil o všem rozhodně ségre... i kdyby mě někdo otravoval na internetu, protože rodiče jako oni by nevěděli, co s tím mají dělat.“*

Rodič cizincem v prostředí internetu a při využívání technologií

Ve výpovědích informantů taktéž převládalo, že je rodič spíše pasivním uživatelem ICT a internetu a je spíše na úrovni běžného uživatele. Většina rodičů využívá internet k přečtení zpráv, stahování filmů, nebo k hledání informací. Jeden z informantů uvedl, že doma nemají internet vůbec, že ho rodič k ničemu nevyužívá. Je-li však dítě na vyšší úrovni ve využívání ICT než jeho rodič, může to být důsledkem toho, že se nevyznají v tom, kdyby se dítě setkalo s hrozbami virtuální komunikace a rovněž by nebylo schopno tuto situaci řešit. (I9) *„... oni tam vůbec nejsou, možná tak ho někdy využívají ke stažení filmu, nebo tak.“ (I5) „... oni jsou fakt staří, takže se v tom nevyznají a spíš jim já radím co a jak...to spíš ségra se v tom vyzná.“*

4 Závěrečné shrnutí vyhodnocených dat

Pro zpracování empirické části této práce, byl proveden smíšený design výzkumu, s využitím metod dotazníkového šetření a polostrukturovaného rozhovoru. Smyslem bylo zjistit, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem na možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se SVP. Dále analýzou zjištěných dat posoudit, zdali si předmětná zkoumaná kategorie uvědomuje hrozby kyberprostoru a virtuální komunikace, jak vnímají tento prostor a prostředek ve svém životě a zdali není prevence v této oblasti podceňována. Přesto, že výsledky není možné generalizovat, mohou přinést náhled na sledovanou problematiku a podnítit k dalšímu výzkumu, ve kterém by bylo účelné zaměřit se např. na samotné rodiče dětí se SVP.

K naplnění vytyčeného cíle byly stanoveny výzkumné hypotézy pro kvantitativní výzkumné šetření a výzkumné otázky pro kvalitativní výzkum, na které bude následně odpovězeno. Výzkumný cíl byl autorkou naplněn ověřením hypotéz a odpověděním na navazující výzkumné otázky.

V první řadě se zaměříme na **shrnutí dotazníkového výzkumného šetření**, kde jsme zjišťovali, zdali si jsou žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let vědomi možných rizik kyberprostoru a virtuální komunikace. Dále jsme dotazníkovým šetřením zjišťovali, jaké je působení prevence na žáky v této věkové kategorii. Jelikož je diplomová práce primárně zaměřena na žáky se SVP, zvolila autorka práce pro ucelenější pohled porovnání výsledků žáků se SVP a intaktních. Na základě vyhodnocených dat bylo přistoupeno ke kvalitativnímu výzkumu, který umožnil podrobnější rozpracování zjištěných informací a tím poskytl hlubší náhled na danou problematiku.

Po vyhodnocení získaných dat jsme došli k závěru, že se **stanovené hypotézy nepotvrdily**.

- H1: Předpokládáme, že žáci ve věkové kategorii 13 – 15 let se speciálními vzdělávacími potřebami si jsou vědomi možných rizik kyberprostoru a virtuální komunikace ve stejné míře, jako žáci intaktní.
- H2: Předpokládáme, že účinnost prevence působí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní.

První oblastí dotazníkového šetření byl volný čas, zájmy a čas strávený na internetu. Čas strávený na internetu je, jak bylo uvedeno v teoretické části práce jedním z prediktorů

rizikovosti. Taktéž způsob trávení volného času, který je zcela zásadní pro správný vývoj osobnosti dospívajících. Zjistili jsme, že internet zaujímá přední místo ve způsobu trávení volného času dospívajících, přičemž u žáků se SVP o něco více. Pozitivní je skutečnost, že kromě internetu tráví svůj čas nejčastěji s kamarády, o víkendu pak žáci se SVP s rodinou. Méně pozitivní je skutečnost, že jen málo z nich tráví svůj čas nějakým koníčkem, nebo návštěvou zájmového kroužku. Méně pozitivní je také čas strávený na internetu, který činí ve všední den 6 a více hodin, o víkendu je to něco méně.

Ve druhé části jsme zjišťovali osobní postoje k virtuální komunikaci a kyberprostoru. Zjistili jsme, že pro žáky se SVP je virtuální komunikace v mnoha ohledech považována za vhodnější, než pro žáky intaktní a taktéž virtuální svět je pro ně ve vyšší míře stejně důležitý, jako svět reálný. Pozitivní je zjištění, že se většina respondentů shoduje v tom, že je potřeba v prostředí internetu dodržovat stejná pravidla, jako v běžném životě.

Třetí část pojednávala o samotném chování v kyberprostoru. Zde by autorka vyzdvihla komunikaci s neznámými lidmi po internetu, kde se výzkumný soubor rozdělil na dvě téměř vyrovnané části. Zatímco jedna polovina se shodla na odpovědi ano, druhá naopak, přičemž žáci se SVP se přikláněli k odpovědi kladné. Rovněž osobní údaje sdílené na internetu vypovídají o tom, že žáci se SVP o sobě sdílí více choulostivé údaje jako telefonní číslo, nebo adresu bydliště. Výrazný rozdíl nalezneme v zaslání fotografií cizí osobě a setkání se s neznámou osobou z internetu, kde ve vyšší míře odpovídali ano žáci se SVP.

Poslední, čtvrtou částí jsme mapovali oblast prevence, kde jsme došli k závěru, že rodiče nemají téměř vůbec přístup k počítači, nebo notebooku, které jejich dítě doma využívá, zejména u dětí se SVP. Taktéž zájem rodičů o to, co jejich dítě dělá na internetu je u žáků se SVP nižší. Naopak je velmi pozitivním zjištěním, že by se obě skupiny svěřily zejména rodičům v případě, že by jim na internetu někdo ubližoval, u dětí se SVP je tato odpověď zvolena častěji. Naopak slabým místem se ukázala důvěra žáků ve školu. Rovněž povědomí žáků se SVP o rizicích, je nižší než u žáků intaktních.

V návaznosti na zjištění z dotazníkového šetření byly provedeny **polostrukturované rozhovory**. Na stanovené **výzkumné otázky bude následně odpovězeno**.

Výzkumná otázka č. 1: Jakou roli zaujímá kyberprostor a virtuální komunikace v životě žáků se SVP ve věkové kategorii 13-15 let a jak vnímají možné hrozby?

Výzkumná otázka č. 2: Jakou roli zaujímá rodič, jako nejdůležitější článek v prevenci výskytu možných rizik virtuální komunikace, očima jejich dětí?

- Dílčí výzkumná otázka č. 1: *Jakým způsobem tráví volný čas, jaké mají zájmy a jakou roli zaujímá v tomto ohledu internet?*

Z výzkumného šetření vyplývá, že pro dospívající žáky jsou aktivity na internetu nejčastějším způsobem, jak tráví svůj volný čas a zároveň vždy dostupným zdrojem zábavy. Pouze 4 informanti uvedli, že se ve volném čase věnují nějakému koníčku, nebo navštěvují nějaký kroužek. Nejvyhledávanější aktivitou na internetu jsou online hry, komunikace s přáteli sledování sociálních sítí.

- Dílčí výzkumná otázka č. 2: *Jak vnímají kyberprostor a virtuální komunikaci z hlediska různých aspektů, včetně prevence?*

Ukázalo se, že je kyberprostor dospívajícími jedinci vnímán nejen jako výplň volného času, ale v několika ohledech také jako zdroj motivace, který jim přináší něco do života. Virtuální komunikace je pro adolescenty prostředkem k tomu být v kontaktu s přáteli, prostředkem k rychlé domluvě a zdrojem zábavy. Komunikace přes internet umožňuje poznávat nové lidi, komunikovat o tom, co jedince zajímá a bez strachu z toho, co na to okolí řekne. Naopak negativní stránky virtuální komunikace vnímají dospívající jedinci částečně v rizicích, se kterými se mohou setkat a ve vyšší míře pak jako prostředek, který od sebe lidi oddaluje. Slabým místem se ukázala oblast prevence, neboť se ukázalo, že dospívající ví, že existují hrozby, avšak nedokáží je identifikovat a přizpůsobit tomu své chování. Přičemž preventivní působení, se kterým se měli možnost setkat, hodnotí jako dostatečnou.

- Dílčí výzkumná otázka č. 3: *Jak vnímají vztah se svými rodiči, jako hlavními aktéry prevence hrozeb virtuální komunikace?*

Dále se ukázalo, že dospívající pocítují málo zájmu ze strany svých rodičů a přáli by si více společně stráveného času. Pouze polovina informantů uvedla, že se svými rodiči mají pravidelné rituály, nebo pravidelným způsobem tráví společný čas. Jedním z negativně zjištěných aspektů je, že mají děti pocit, že jsou svými rodiči málo chváleni a oceňováni. Naopak pozitivní je zjištění, že dospívající rodičům důvěřují a svěřili by se jim, kdyby se jim něco negativního v prostředí internetu odehrávalo.

- Dílčí výzkumná otázka č. 4: *Jakou roli zaujímá rodič jako hlavní aktér preventivního působení, pohledem dětí?*

Z výzkumného šetření vyplývá, že se lze domnívat, že je prevence v této oblasti rodiči podceňována. Ukázalo se, že se rodiče zajímají o to, co jejich dítě dělá na internetu pouze ojediněle, v polovině případů vůbec. Negativně lze vnímat také to, že dospívající nemají nastavena žádná pravidla, která by museli dodržovat a to ani v případě trávení času na internetu. Zároveň bývá internet zdrojem hádek. Důvodem je čas strávený na internetu. Zákaz internetu je také častou formou trestu, kterou rodiče využívají. Dále bylo zjištěno, že pouze polovina dotazovaných byla rodiči poučena o rizicích kyberprostoru a virtuální komunikace. Jedním z důvodů může být, že je rodič dle názorů jejich dětí spíše pasivním uživatelem internetu, který se v této problematice nevyzná.

4.1 Diskuze

S plným začleněním digitálních technologií do života každého z nás, vyvstalo plno otázek, souvisejících s jejich užíváním. Život sdílený na internetu dětmi a dospívajícími je něco, co k této generaci již neodmyslitelně patří, což souvisí s nadměrou trávěním jejich času na internetu. Jednou z otázek je rozmach negativních komunikačních jevů, působících na dětské a dospívající uživatele v prostředí Internetu a ochrana proti těmto jevům. Domnívám se, že i přes to, že se jedná o poměrně aktuální a hojně diskutované téma, je stále společností podceňována, zejména generací dětí a dospívajících, která je riziky ohrožena nejvíce.

Hlavním cílem předložené diplomové práce bylo zjistit, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem na možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se SVP. Analýzou zjištěných dat posoudit, zdali si předmětná zkoumaná kategorie uvědomuje hrozby kyberprostoru a virtuální komunikace, jak vnímají tento prostor a prostředek ve svém životě a zdali není prevence v této oblasti podceňována.

Jelikož byl výzkum primárně orientován na dospívající jedince se SVP, není možné celý tento výzkum porovnat s jinými výzkumy, neboť je nebylo možné v dostupných zdrojích dohledat. Pokud srovnáme zjištěné výsledky v obecném pojetí, tedy celou zkoumanou věkovou kategorií, s jinými výzkumy, které se zabývali podobnou problematikou, je patrné, že se námi zjištěné výsledky v některých oblastech, na které bylo v teoretické části odkázáno, příliš neliší – např. čas strávený na internetu.

Zaměříme-li se na celkové zhodnocení výsledků realizovaného výzkumu, dojdeme k závěru, že kyberprostor a virtuální komunikace zásadním způsobem vstupuje do života dospívajících žáků se SVP. Prevence v této oblasti působí, zejména ze strany školy, avšak je otázkou, zdali je správně uchopena. Vystává otázka, zdali by preventivní působení nemělo být zaměřeno na žáky s určitým stupněm podpory důsledněji a zdali by neměli být poučeni o nástrahách internetu nejen děti, ale také jejich rodiče.

Jelikož byl výzkum primárně orientován na dospívající děti se SVP, není možné celý tento výzkum porovnat s jinými výzkumy, neboť je nebylo možné v dostupných zdrojích dohledat. Pokud srovnáme zjištěné výsledky v obecném pojetí, tedy celou zkoumanou věkovou kategorií, s jinými výzkumy, které se zabývali podobnou problematikou, je patrné, že se námi zjištěné výsledky v některých oblastech neliší.

Závěr

Zpracovaná diplomová práce, zaměřená na rizikové faktory virtuální komunikace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, poskytuje náhled na poměrně diskutovanou problematiku hrozeb, se kterými se v prostředí internetu mohou děti a dospívající setkat. Virtuální komunikace je dnes hojně využívaným komunikačním prostředkem dětí a dospívajících. Reálné kontakty a vzájemnou komunikaci ve velké míře nahrazuje komunikace virtuální, která se těší oblíbenosti pro svou rychlost, možnost spojit se s blízkými bez ohledu na vzdálenost místa a v neposlední řadě také pro pohodlí této formy komunikace. Práce je zaměřena na věkovou kategorii pubescentů a osoby, které jsou možnými riziky virtuální komunikace ohroženy nejvíce. Pozornost byla zaměřena zvláště na děti se SVP, tato skupina může být zranitelnější a proto je potřeba nastavit specifickou podporu na profesionální úrovni.

Cílem diplomové práce, jež byl v úvodu vytyčen, bylo podat vhled do teoretického ukotvení kyberprostoru a virtuální komunikace a poukázat na rizikové faktory. Stěžejním výzkumným cílem bylo zjištění toho, jak zasahuje do života dětí ve věku 13 – 15 let kyberprostor a virtuální komunikace a to i s ohledem na možné rizikové aspekty a prevenci, se zaměřením na žáky se SVP.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou a je zkompletována uceleně, od obecného ke konkrétnějšímu. Teoretická část je rozčleněna do dvou částí, kapitol, přičemž začátek pojednává o kyberprostoru a virtuální komunikaci v obecné rovině. Je zde vymezena charakteristika a specifika kyberprostoru a virtuální komunikace. Dále jsou zde charakterizovány ICT jako prostředky virtuální komunikace. Součástí první kapitoly je pojednání o psychosociálním vývoji dospívajících žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v kontextu kyberprostoru, kde je vymezen žák se SVP, vývojové období adolescence, životní styl a volný čas, a v neposlední řadě vývoj osobnosti a identity. V další kapitole je obsažena problematika samotných hrozeb, rizikových faktorů virtuální komunikace. Je zde charakterizována kyberšikana, kybergrooming, sexting, kyberstalking, včetně nadměrného trávení času a závislosti na internetu. Závěrečná podkapitola druhé kapitoly je věnována prevenci.

Na teoretickou část navazuje část empirická, která byla realizována formou smíšeného designu výzkumu u žáků osmých a devátých tříd, na dvou základních školách. Smíšený design výzkumu byl zvolen k poskytnutí ucelnějšího a hlubšího pohledu na zkoumanou problematiku. K naplnění výzkumného cíle byl sestaven dotazník, složený z 21 položek a

polostrukturovaný rozhovor. Metodou dotazníkového šetření bylo zkoumáno, zdali existují rozdíly v uvědomění rizik kyberprostoru a virtuální komunikace u žáků intaktních a žáků se SVP. Na základě vyhodnocených dat, bylo u žáků se SVP metodou polostrukturovaného rozhovoru zjišťováno, jakou roli zaujímá kyberprostor a virtuální komunikace v jejich životě, jak vnímají možné hrozby a jakou roli zaujímá rodič, jako nejdůležitější článek v prevenci výskytu možných rizik virtuální komunikace, očima jejich dětí.

Z výsledků výzkumného dotazníkového šetření vyplývá, že si žáci se SVP nejsou vědomi možných rizik kyberprostoru a virtuální komunikace jako žáci intaktní. Dále vyplývá, že účinnost prevence nepůsobí na žáky se SVP ve stejné míře jako na žáky intaktní. Výzkum byl na základě zjištěných informací rozšířen. Dále bylo zjištěno, že kyberprostor a virtuální komunikace zásadním způsobem vstupuje do života dospívajících žáků se SVP a představuje hlavní náplň volného času. Také z výzkumného šetření vyplývá, že přesto, že prevence v této oblasti působí, lze usuzovat, že není v dostatečné míře uchopena, zejména pak ze strany rodičů. Jako poslední z výzkumu také vyplývá, že obecné povědomí o rizicích virtuální komunikace u žáků se SVP existuje, absentuje však schopnost uplatnění v praxi.

Přesto, že výsledky není možné generalizovat, mohou přinést náhled na sledovanou problematiku a podnítit k dalšímu výzkumu. Do budoucna se jeví přínosné zaměřit se na to, zdali si jsou samotní rodiče vědomi možných rizik kyberprostoru a dále na opatření, které rodiče zaujímají pro to, aby předcházeli u svých dětí setkání se s riziky.

Seznam použitých informačních zdrojů

Knihy a monografické publikace:

BEASTEES. *Osamělost, aneb, Kolik máte přátel na facebooku*. Praha: Grada, 2016. Psyché. ISBN 978-80-247-5478-9.

BLINKA, Lukáš. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální sítě: diagnostika závislosti na internetu: prevence a léčba*. Praha: Grada, 2015. Psyché. ISBN 978-80-210-7975-5.

BUCHTIK, Martin. *O lidech na blízko i na dálku: vzdělávací a zážitkový projekt o Internetu: metodika projektu LiveOnLine*. Praha: Powerprint, 2010. ISBN 978-80-87415-01-6.

BURDOVÁ, Eva a Jan TRAXLER. *Bezpečně na internetu*. Vydání 2. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK, 2015. ISBN 978-80-905893-0-8.

CRESWELL, John W. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, c2014. ISBN isbn978-1-4522-2610-1.

ČECH, Ondřej a Nicole ZVONÍČKOVÁ. *Nebezpečí kyberšikany: internet jako zbraň?*. České Budějovice: Theia - krizové centrum, 2017. ISBN 978-80-904854-4-0.

DOLEJŠ, Martin, Ondřej SKOPAL a Jaroslava SUCHÁ. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4181-8.

ECKERTOVÁ, Lenka a Daniel DOČEKAL. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. Brno: Computer Press, 2013. ISBN 978-80-251-3804-5.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 97880-247-5326-3.

JANOUSEK, Jaromír. *Psychologické základy verbální komunikace: projevy psychických funkcí ve verbální komunikaci, významová dynamika a struktura komunikačního aktu*,

komunikace písemná, ženská, mužská, virtuální, vnitřní kooperace a vnitřní řeč ve verbální komunikaci. Praha: Grada, 2015. Psyché. ISBN 978-80-247-4295-3.

KOHOUT, Roman. *Internetem bezpečně: jak se nestat obětí virtuálního predátora.* Karlovy Vary: You connected, 2017. ISBN 978-80-270-2897-9.

KOLESÁROVÁ, Karolína. *Životní styl v informační společnosti.* Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2016. ISBN 978-80-7452-119-5.

KONEČNÝ, Štěpán. *Fenomén lhaní v prostředí internetu.* Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5488-2.

KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. Monografie. ISBN 978-80-244-4861-9.

KOŽÍŠEK, Martin a Václav PÍSECKÝ. *Bezpečně n@ internetu: průvodce chováním ve světě online.* Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5595-3.

KRČMÁŘOVÁ, Barbora. *Děti a online rizika: sborník studií.* Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012. ISBN 978-80-904920-2-8.

KRČMÁŘOVÁ a kol. *Děti a jejich problémy III. Sborník studií.* Praha: Sdružení linka bezpečí, 2010. ISBN 978-80-254-6840-1.

MACEK, Petr. *Adolescence.* 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5309-6.

PALFREY, John G. a Urs GASSER. *Born digital: how children grow up in a digital age.* New York: Basic Books, 2016. ISBN 978-0-465-05392-6.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů.* 2., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1916-3.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

RYBKA, Michal a Ondřej MALÝ. *Jak komunikovat elektronicky.* Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0208-8.

SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. Scan. ISBN 80-85834-60-X.

SZOTKOWSKI, René, Kamil KOPECKÝ a Veronika KREJČÍ. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3911-2.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-7527-6.

ŠMAHAJ, Jan. *Kyberšikana jako společenský problém: Cyberbullying as a social problem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4227-3.

ŠMAHEL, David. *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton, 2003. Psychologická setkávání. ISBN 80-7254-360-1.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VAŠUTOVÁ, Maria. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-858-5.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

Legislativní dokumenty:

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Elektronické zdroje:

BEDROŠOVÁ, Marie, HLAVOVÁ, Renata, MACHÁČKOVÁ, Hana, DĚDKOVÁ, Lenka & ŠMAHEL, David. České děti a dospívající na internetu: Zpráva z výzkumu na základních a středních školách. *Projekt EU Kids Online IV – Česká republika* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2018 [cit. 2019-08-30]. Dostupné z: https://irtis.muni.cz/media/3137006/eu_kids_online_report_2018_cz_main.pdf

České děti v kybersvětě. [online] *Projekt E-bezpečí*, 2019. [cit. 2019-01-05]. Dostupné z: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/veda-a-vyzkum/ceske-deti-v-kybersvete-2019>

KOPECKÝ, Kamil a Veronika KREJČÍ. Rizika virtuální komunikace [online]. Olomouc: *NET UNIVERSITY*, 2010 [cit. 2019-09-05]. ISBN 978-80-254-7866-0. Dostupné z: https://www.zsmalse.cz/phprs/storage/enebezpeci_a5_3.pdf

KOPECKÝ, Kamil. Kybergrooming - nebezpečí kyberprostoru [online]. Olomouc: *NET UNIVERSITY*, 2010 [cit. 2019-03-04]. ISBN 978-80-254-7573-7. Dostupné z: [file:///C:/Users/Ineo/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Prehledovy%20list%20Kybergrooming%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Ineo/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Prehledovy%20list%20Kybergrooming%20(2).pdf)

KOPECKÝ, Kamil. Úvod do problematiky netolismu [online]. *Internetový portál E-Bezpečí*. Centrum PRVoK Pdf UP: Olomouc, 2011 [cit. 2019-09-11]. Online na: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/dali-rizika/331-uvod-do-problematiky-netolismu>

KOPECKÝ, Kamil. Problém zvaný Tik Tok . *E-Bezpečí*. 2019, roč. 4, č. 1, s. 5-11. ISSN 2571-1679. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php?view=article&id=1403>

ČESKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele* [online]. MŠMT, ©2019 [cit. 2019-09-21]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

HLAVÁČ, Jan. Netolismus. Virtuální závislost, nebo závislost na virtuálu? *Prevence*. 2015, č. 8, s. 6-8. Dostupné z: http://www.prevence-info.cz/sites/default/files/users/9/hlavac_pdf_13696.pdf

INTERNETEM BEZPEČNĚ. *Kyberstalking* [online]. INTERNETEM BEZPEČNĚ, ©2018a [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/rizika-online>

[komunikace/kyberstalking/?fbclid=IwAR1CCXhAIHVjMELeJT2IybWw0aIxBelvaHy0najOgIdtGVD8KR-AgxAUiXY](https://www.facebook.com/komunikace/kyberstalking/?fbclid=IwAR1CCXhAIHVjMELeJT2IybWw0aIxBelvaHy0najOgIdtGVD8KR-AgxAUiXY)

INTERNETEM BEZPEČNĚ. *Netolismus* [online]. INTERNETEM BEZPEČNĚ, ©2018b [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/dobre-vedet/netolismus/?fbclid=IwAR1J12PPansZaCPd490B8HMgSMF2M4kDJR7ZT4QkcRijPFP R2GEEjMIJWSA>

IT-SLOVNIK.CZ TEAM. *Instant messaging* [online]. IT-SLOVNIK.CZ, ©2008 - 2019 [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://it-slovník.cz/pojem/instant-messaging>

PORTÁL E-BEZPEČÍ. *Čeští rodiče svým dětem na internetu důvěřují a spoléhají na „čestné“ slovo. Většina z nich neumí dětem filtrovat online obsah.* [online]. Internetový portál E-Bezpečí. Centrum PRVoK PdF UP: Olomouc, 2018 [cit. 2019-09-13]. Online na: http://www.e-bezpeci.cz/index.php/tiskove-zpravy/1368-cesti-rodice-svym-detem-na-internetu-duveruji-a-spolehaji-na-cestne-slovo-vetsina-z-nich-neumi-detem-filtrovat-online-obsah?fbclid=IwAR3IU3O0c-G0lo1u7WiqmyQSxQdEJFvhnvc9WhTf2SG19_bGuZnORZkV1aQ

PROJEKT NETOLISMUS.CZ. *Netolismus – vše o online závislostech* [online]. NETOLISMUS.CZ, ©2015 [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <http://www.netolismus.cz/?fbclid=IwAR1zEOfMaZL9PlwHLdfpslmrINr4YGYAV0tQiKESs bwZ6iwcVHyE3qIZPRo>

Seznam použitých zkratk

atd.	a tak dále
ČR	Česká republika
ICT	informační a komunikační technologie
PO	podpůrné opatření
SVP	speciální vzdělávací potřeby
ZŠ	základní škola

Seznam tabulek a grafů

Tabulky

Tabulka č. 1: Základní popis výzkumného souboru

Tabulka č. 2: Charakteristika výzkumného souboru kvalitativně orientovaného výzkumu

Tabulka č. 3: Charakteristika výzkumného souboru kvalitativně orientovaného výzkumu

Grafy

Graf č. 1: Trávení volného času ve všední den

Graf č. 2: Trávení volného času o víkendu

Graf č. 3: Čas strávený na internetu – všední den

Graf č. 4: Čas strávený na internetu – víkend

Graf č. 5: Trávení času na internetu jen pro to, že neví, jak využít volný čas

Graf č. 6: Upřednostňování internetu před jinou činností

Graf č. 7: Souhlas s výroky o komunikaci přes internet

Graf č. 8: Dodržování zásad v prostředí internetu, jako v běžném životě

Graf č. 9: Svět sdílený na internetu stejně důležitý, jako svět reálný

Graf č. 10: Komunikace přes internet jako dobrá příležitost pro seznámení se s někým novým

Graf č. 11: Komunikace s neznámými lidmi na internetu

Graf č. 12: Osobní údaje sdílené na internetu

Graf č. 13: Zaslání fotografií cizí osobě

Graf č. 14: Souhlasili by se schůzkou s osobou, kterou znají pouze přes internet

Graf č. 15: Došlo již někdy k setkání s neznámou osobou z internetu

Graf č. 16: Chování v prostředí internetu

Graf č. 17: Přístup rodičů k používanému počítači/notebooku

Graf č. 18: Zájem rodičů o to, co dělá dítě na internetu

Graf č. 19: Komu by se svěřili, kdy jim bylo na internetu ubližováno

Graf č. 20: Setkání s pojmy kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking, sexting

Graf č. 21: Znalost významu pojmů

Graf č. 22: Kým byli jedinci poučeni o zásadách chování na internetu

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník určený žákům 8. a 9. tříd

Příloha č. 2: Struktura rozhovoru – tazatelské otázky

Příloha č. 3: Výpočty vztahující se k CHITESTU

Příloha č. 1: Dotazník určený žákům 8. a 9. tříd

Vážení žáci a žákyně,

jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, oboru Speciální pedagogika – poradenství. Touto cestou bych Vás chtěla požádat o vyplnění dotazníku, jehož výsledky budou využity v mé diplomové práci. Dotazník se skládá z 21 otázek a je zcela anonymní. Prosím, nikde tedy neuvádějte své jméno ani příjmení.

Děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Lenka Nováková

1. Zakroužkuj tři činnosti, kterým se nejraději věnuješ ve svém volném čase – ve všední den, a o víkendu.

Po příchodu ze školy	O víkendu
a) četba knihy/časopisu	a) četba knihy/časopisu
b) návštěva kroužku	b) víkendové aktivity/závody/soustředění kroužku
c) sport	c) sport
d) poslech hudby	d) poslech hudby
e) aktivity s rodinou	e) aktivity s rodinou
f) aktivity s kamarády	f) aktivity s kamarády
g) internet (sociální sítě, komunikace s kamarády, vyhledávání informací...)	g) internet (sociální sítě, komunikace s kamarády, vyhledávání informací...)
h) hraní počítačových her	h) hraní počítačových her
i) sledování televize/filmů	i) sledování televize/filmů
j) jiné, doplň	j) jiné, doplň

2. Přibližně kolik času denně trávíš ve všední den, a o víkendu na internetu?

Všední den	Víkend
a) maximálně jednu hodinu	a) maximálně jednu hodinu
b) 2 - 3 hodiny	b) 2 - 3 hodiny
c) 4 - 5 hodin	c) 4 - 5 hodin
d) 6 a více hodin	d) 6 a více hodin
e) nepoužívám internet	e) nepoužívám internet

3. Býváš na internetu jen pro to, že nevíš, jak využít volný čas?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) ne

4. Dáváš přednost internetu před jinou činností? (např. učením do školy, rodinou, kamarády, nebo tvými koníčky...)?

- a) ano, často
- b) ano, někdy
- c) ne

5. Myslíš si, že je komunikace přes internet:

Jednodušší než komunikace tváří v tvář	a) ano	b) ne
Příjemnější než komunikace tváří v tvář	a) ano	b) ne
Bezpečnější než komunikace tváří v tvář	a) ano	b) ne

6. Myslíš si, že je v prostředí internetu nutné dodržovat stejné zásady chování, kterými se běžně řídíme v životě? (např. chránit si své soukromí, promyslet si obsah svého sdělení, nekomunikovat s cizími lidmi)

- a) ano
- b) ne

7. Je pro Tebe svět sdílený na internetu (např. komunikace, profil na sociálních sítích, sebe prezentace...) stejně důležitý, jako svět reálný?

- a) ano
- b) ne

8. Myslíš si, že je komunikace přes internet dobrá možnost pro seznámení se s někým novým?

- a) ano
- b) ne

9. Komunikuješ na internetu také s lidmi, které neznáš osobně?

- a) ano
- b) ne

10. Jaké osobní údaje o sobě zveřejňuješ na internetu? (Možnost zakroužkovat více, nebo žádnou odpověď)

- a) jméno
- b) příjmení
- c) fotografie
- d) videa
- e) telefonní číslo
- f) e-mailová adresa
- g) datum narození
- h) město, ve kterém bydlím
- i) adresa bydliště
- j) navštěvovaná základní škola

11. Poslal/a jsi někdy své fotky osobě, kterou znáš pouze přes internet?

- a) ano
- b) ne

12. Kdyby Ti sympatická osoba, kterou znáš jen přes internet, nabídla schůzku, šel/šla bys na ni?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

13. Došlo už někdy k takovému setkání?

- a) ano
- b) ne

14. Myslíš si, že se v prostředí internetu chováš:

- a) bezpečně
- b) spíše bezpečně
- c) nevím
- d) spíše nebezpečně
- e) nebezpečně

15. Mají rodiče přístup k počítači/notebooku, který používáš?

- a) ano, stále
- b) ano, občas
- c) spíše ne
- d) vůbec ne

16. Zajímají se rodiče o to, co děláš na internetu?

- a) ano, denně
- b) ano, občas
- c) spíše ne
- d) vůbec ne

17. Komu by ses svěřil/a, kdyby Ti na internetu někdo ubližoval? (např. urážel, vyhrožoval, vyžadoval intimní fotografie...) *(Možnost zakroužkovat více odpovědí)*

- a) rodičům
- b) sourozenci/jinému rodinnému příbuznému
- c) učitelům/jiným pracovníkům školy
- d) kamarádům/partnerovi
- e) linka důvěry
- f) jiné, doplň

18. Setkal/a ses někdy s pojmy kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking, nebo sexting?

- a) ano, se všemi
- b) ano, ale jen s některými
- c) nejsem si jistý/á
- d) ne, nesetkal/a

19. Víš, co pojmy uvedené v předchozí otázce znamenají?

- a) ano, jsem si jistý/á
- b) ano, ale nejsem si jistý/á
- c) ne, nevím

20. Kým jsi byl/a poučen/a o zásadách bezpečného používání internetu a o rizicích internetové komunikace? *(Možnost zakroužkovat více odpovědí)*

- a) rodiči
- b) školními přednáškami a pracovníky ve škole
- c) sourozencem/jiným rodinným příbuzným
- d) nebyl/a jsem poučen/a
- e) jiné, doplň

21. Na závěr prosím zakroužkuj, nebo vepiš do tabulky následující informace:

Jsem	Věk	Třída	Mám úpravu ve vzdělávání (navštívil jsem pedagogicko-psychologickou poradnu/speciálně pedagogické centrum, nebo spolupracuji se školním speciálním pedagogem)
a) dívka b) chlapec		a) 8 b) 9	a) ano b) ne

Příloha č. 2: Struktura rozhovoru – tazatelské otázky

Výzkumná otázka č. 1: Jakou roli zaujímá kyberprostor a virtuální komunikace v životě žáků se SVP a jak vnímají možné hrozby?

Výzkumná otázka č. 2: Jakou roli zaujímá rodič, jako nejdůležitější článek v prevenci výskytu možných rizik virtuální komunikace, očima jejich dětí?

- **Dílčí výzkumná otázka č. 1:** Jakým způsobem tráví volný čas, jaké mají zájmy a jakou roli zaujímá v tomto ohledu internet?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 2:** Jak vnímají kyberprostor a virtuální komunikaci z hlediska různých aspektů, včetně prevence?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 3:** Jak vnímají vztah se svými rodiči, jako hlavními aktéry prevence hrozeb virtuální komunikace?
- **Dílčí výzkumná otázka č. 4:** Jakou roli zaujímá rodič jako hlavní aktér preventivního působení, pohledem dětí?

Struktura rozhovoru

Úvodní představení

- seznámení s tématem diplomové práce, s cílem této práce a účelem rozhovoru
- ujištění o anonymizaci veškerých získaných informací

Vlastní rozhovor – tazatelské otázky

Jakým způsobem tráví volný čas, jaké mají zájmy a jakou roli zaujímá v tomto ohledu internet?

- 1) Jak většinou trávíš svůj volný čas, máš nějaké záliby?
- 2) Za jakým účelem nejčastěji používáš internet?
- 3) Kolik času trávíš na internetu během všedního dne a o víkendu?
- 4) V čem myslíš, že internet ovlivňuje tvůj život?
- 5) Jak trávíš volný čas o přestávce ve škole?

Jak vnímají kyberprostor a virtuální komunikaci z hlediska různých aspektů, včetně prevence?

- 6) Má prostředí internetu něco, co ti v reálném životě chybí?

- 7) Jakým způsobem se bráníš/předcházíš tomu, aby ti v internetovém prostředí někdo neublížil, nezneužil tvé osobní informace?
- 8) Spatřuješ nějaké výhody, které má internetová komunikace, oproti komunikace tváří v tvář?
- 9) Spatřuješ nějaké nevýhody, které souvisí s elektronickou komunikací?
- 10) Zkus mi říct, s jakými riziky se můžeš při komunikaci na internetu setkat?
- 11) Spatřuješ prevenci, se kterou ses setkal jako dostatečnou? Kým jsi byl poučen?

Jak vnímají vztah se svými rodiči, jako hlavními aktéry prevence hrozeb virtuální komunikace?

- 12) Jak je to u vás doma s pravidly a jak přísní rodiče jsou?
- 13) Jakým způsobem a kolik času trávíš s rodinou, když porovnáš všední den a víkend?
- 14) Máte s rodiči nějaké společné zvyky, které během týdne dodržujete?
- 15) Je něco, za co tě rodiče chválí a mají radost a naopak něco, za co tě potrestají? Jak se to projevuje?
- 16) Přál by sis něco na přístupu svých rodičů změnit?
- 17) Když se něco děje, je někdo v okolí, komu věříš a můžeš se svěřit, jít si pro radu? Kdo to je a proč?

Jakou roli zaujímá rodič jako hlavní aktér preventivního působení, pohledem dětí?

- 18) Jak reagují rodiče na to, když trávíš čas na internetu?
- 19) Zajímají se rodiče o to, co na internetu děláš, nebo s kým si píšeš?
- 20) Nastavili ti rodiče nějaká pravidla, co se týká trávení času na internetu?
- 21) Jsou tví rodiče aktivními uživateli internetu a sociálních sítí, nebo ho spíše nevyužívají?
- 22) Byl jsi rodiči poučen o tom, s jakými hrozbami se můžeš při virtuální komunikaci setkat?

Příloha č. 3: Výpočty vztahující se k CHITESTU

Tabulka očekávaných četností		Intaktní	SVP
Otázka číslo 1. Zakroužkuj tři činnosti, kterým se nejraději věnuješ ve svém volném čas – ve všední den	A	15,50	8,50
	B	18,72	10,27
	C	35,52	19,47
	D	48,43	26,56
	E	11,62	6,37
	F	41,97	23,02
	G	62,64	34,35
	H	28,41	15,58
	I	15,50	8,50
	J	4,52	2,47
Otázka číslo 1. Zakroužkuj tři činnosti, kterým se nejraději věnuješ ve svém volném čase – o víkendu	A	16,79	9,20
	B	2,58	1,41
	C	32,29	17,70
	D	28,41	15,58
	E	44,56	24,43
	F	49,08	26,91
	G	54,89	30,10
	H	34,22	18,77
	I	29,06	15,93
	J	6,45	3,54
Otázka číslo 2. Přibližně kolik času denně trávíš ve všední den na internetu?	A	2,58	1,41
	B	18,08	9,91
	C	47,14	25,85
	D	17,43	9,56
	E	7,75	4,25
Otázka číslo 2. Přibližně kolik času trávíš o víkendu na internetu?	A	0,64	0,35
	B	3,87	2,12
	C	26,47	14,52
	D	32,29	17,70
	E	29,70	16,29
Otázka číslo 3. Býváš na internetu jen pro to, že nevíš, jak využít volný čas?	A	16,79	9,20
	B	60,70	33,29
	C	15,50	8,50
Otázka číslo 4. Dáváš přednost internetu před jinou činností? (např. učením do školy, rodinou, kamarády, nebo tvými	A	41,97	23,02
	B	41,97	23,02
	C	9,04	4,95

koníčky...)?			
Otázka číslo 5. Myslíš si, že je komunikace přes internet: Jednodušší než komunikace tváří v tvář?	A	71,04	38,96
	B	21,96	12,04
Otázka číslo 5. Myslíš si, že je komunikace přes internet: Příjemnější než komunikace tváří v tvář?	A	21,31	11,69
	B	71,69	39,31
Otázka číslo 5. Myslíš si, že je komunikace přes internet: Bezpečnější než komunikace tváří v tvář?	A	33,33	33,33
	B	66,67	66,67
Otázka číslo 6. Myslíš si, že je v prostředí internetu nutné dodržovat stejné zásady chování, kterými se běžně řídíme v životě? (např. chránit si své soukromí, promyslet si obsah svého	A	24,54	13,46
	B	68,46	37,54

sdělení, nekomunikovat s cizími lidmi)			
Otázka číslo 7. Je pro tebe svět sdílený na internetu (např. komunikace, profil na sociálních sítích, sebeprezentace...) stejně důležitý, jako svět reálný?	A	21,51	35,29
	B	79,49	64,71
Otázka číslo 8. Myslíš si, že je komunikace přes internet dobrá možnost pro seznámení se s někým novým?	A	60,06	32,94
	B	32,94	18,06
Otázka číslo 9. Komunikuješ na internetu tak s lidmi, které neznáš osobně?	A	50,54	52,94
	B	49,46	47,06
Otázka číslo 10. Jaké osobní údaje o sobě zveřejňuješ na internetu?	A	87,18	47,81
	B	80,72	44,27
	C	67,12	36,83
	D	27,12	14,87
	E	16,79	9,20
	F	34,22	18,77
	G	43,27	23,72
	H	52,95	29,04
	I	8,39	4,60
	J	15,50	8,50
Otázka číslo 11. Poslal/a jsi někdy své fotky osobě, kterou znáš pouze přes	A	21,31	11,64
	B	71,69	39,31

internet?			
Otázka číslo 12. Kdyby Ti sympatická osoba, kterou znáš jen přes internet, nabídla schůzku, šel/šla bys na ní?	A	29,70	16,29
	B	45,20	24,79
	C	18,08	9,91
Otázka číslo 13. Došlo už někdy k takovému setkání?	A	23,90	13,10
	B	69,10	37,90
Otázka číslo 14. Myslíš si že se v prostředí internetu chováš:	A	6,46	3,54
	B	36,17	19,83
	C	35,52	19,48
	D	14,85	8,15
	E	0	0
Otázka číslo 15. Mají rodiče přístup k počítači/notebooku, který používáš?	A	30,35	16,64
	B	26,47	14,52
	C	18,08	9,91
	D	18,08	9,91
Otázka číslo 16. Zajímají se rodiče o to, co děláš na internetu?	A	21,95	12,04
	B	29,70	16,29
	C	36,16	19,83
	D	5,16	2,83
Otázka číslo 17. Komu by ses svěřil/a kdyby Ti na	A	57,47	31,52
	B	18,08	9,91
	C	4,52	2,47

internetu někdo ubližoval? (např. urážel, vyhrožoval, vyžadoval intimní fotografie...)	D	45,20	24,79
	E	4,52	2,47
	F	4,52	2,47
Otázka číslo 18. Setkal/a ses někdy s pojmy kybergrooming, kyberstalking, kyberšikana, nebo sexting?	A	22,60	12,39
	B	13,56	7,43
	C	42,62	23,37
	D	12,91	7,08
Otázka číslo 19. Víš, co pojmy uvedené v předchozí otázce znamenají?	A	6,45	3,54
	B	50,37	27,62
	C	36,16	19,83
Otázka číslo 20. Kým jsi byl/a poučen/a o zásadách bezpečného používání internetu a o rizicích internetové komunikace?	A	56,18	30,81
	B	74,27	40,72
	C	12,91	7,08
	D	5,16	2,83
	E	6,45	3,54

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Nováková
Katedra nebo ústav:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Miluše Hutýrová Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Rizikové faktory virtuální komunikace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami
Název v angličtině:	Risk factors of virtual communication of children with special educational needs
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá rizikovými faktory virtuální komunikace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Teoretická část práce se věnuje kyberprostoru a virtuální komunikaci v obecné rovině. Dále je zde pojednáno o psychosociálním vývoji dospívajících žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v kontextu kyberprostoru. Součástí je rovněž vymezení možných hrozeb, souvisejících s virtuální komunikací a jejich prevence. Empirická část zkoumá, jak zasahuje do života adolescentů kyberprostor a virtuální komunikace a to s ohledem možné rizikové faktory a prevenci.
Klíčová slova:	Kyberprostor, rizika virtuální komunikace, vývojové období adolescence, žák se speciálními vzdělávacími potřebami

Anotace v angličtině:	This thesis focuses on risk factors of virtual communication of children with special educational needs. The theoretical part deals with cyberspace and virtual communication in general. Furthermore, the psychosocial development of adolescent children with special educational needs in the context of cyberspace is discussed. It also defines possible threats related to virtual communication and their prevention. The empirical part examines how cyberspace and virtual communication influence adolescents' lives with regard to possible risk factors and prevention.
Klíčová slova v angličtině:	Cyberspace, risks of virtual communication, adolescence developmental period, children with special educational needs
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Dotazník určený žákům 8. a 9. tříd Příloha č. 2: Struktura rozhovoru – tazatelské otázky Příloha č. 3: Výpočty vztahující se k CHITESTU
Rozsah práce:	79 (134 156)
Jazyk práce:	Český